

1102

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

1962 1 12

ACTA HISTORICA

TOMUS IX.

**HUNGARIA
SZEGED
1961**



ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS IX.

SZEGED

1961

**STUDIA HISTORIAE UNIVERSALIS
RECENTIS ET RECENTISSIMI AEVI**

1.

Redigit
LAJOS SZÉKELY

**ÚJ- ÉS LEGÚJABBKORI
EGYETEMES TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK**

1.

Szerkeszti
SZÉKELY LAJOS

A kiadásért felelős: a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja
A kézirat nyomdába érkezett: 1961. Megjelenés: 1961. Példányszám: 500.
Terjedelem: 3,2 (A/5) iv
Készült: linó szecéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601 és az MSZ 5602-50 A
szabványok szerint

GULYA KÁROLY

AZ ERDÉLYI NEMZETISÉGI KÉRDÉS MEGOLDÁSÁRA IRÁNYULÓ
TÖREKVÉSEK 1918—1919-ben

A közel négyévszázados Habsburg elnyomatás és a dualista korszak után az önálló állami lét útjára lépő Magyarország 1918-ban a háborús vereség, s a letűnt hatalmi pozíció mellett az akuttá vált nemzeti problémákkal is szemben találta magát. Teljesen nyilvánvaló volt már, hogy azon az alapon, amelyen 1848-ban, 1867—68-ban az ország egységének fenntartása mellett ki lehetett volna elégiteni a nemzetiségek igényeit — tárgyalni sem lehet.

A történelmi fejlődés során soknemzetiségű állammá vált Magyarország vezető osztályai a magyar nép társadalmi és nemzeti felszabadulásáért vívott harcát 1848—49-ben sem tudták — részben pedig nem is akarták — az együttélő népek szabadságával összekapcsolni. 1849 júliusában a szegedi nemzetiségi törvénnyel, Kossuth és Bălcescu kézfogásával már elkészült a megegyezés.

Az 1867-es osztrák—magyar kiegyezés, s az 1868. évi nemzetiségi törvény pedig nélkülözötte azt az alapot, amely Magyarország és a nemzetiségek megbékélését, összefogását eredményezheti. Az 1868. évi XLIV. t. cz.-nek az oszthatatlan, egységes magyar politikai nemzetről vallott felfogása vált a magyar uralkodó osztályok nemzetiségi politikájának vezérelvévé. (Sőt! A XIX. század végén már ezt is túl liberálisnak minősítették!)

Az egész dolgozó magyar népet elnyomó, a nemzetiségeket pedig mindemellett erőszakosan magyarosító politika végleg kiábrándította őket az osztrák—magyar birodalomból, s a határokon túli testvérnépeik felé keresték a kapcsolatot. Az első világháború vérzivatará után éltek is az alkalommal, amely lehetővé tette számukra az egyesülést. A szomszéd államok burzsoáziáinak az egységes nemzetállam és egységes nemzeti piac létrehozására irányuló törekvései e tekintetben egybeestek a dolgozó osztályok érdekeivel és törekvéseivel: — ezáltal ugyanis megszabadultak a nemzeti elnyomástól, kettős igájuk egyikétől.

Erdély és a szoros értelemben vett történelmi Erdélyt körülvevő területek (Máramaros, Kőrösvidék, Bánát) egy része az erdélyi román nép önrendelkezését kifejező gyulafehérvári határozatok és a trianoni békeszerződés értelmében a burzsoá-földesúri, királyi Románia része lett. E 102 787 km² területen az 1910-es népszámlálás adatai szerint 5 242 000 lakos élt, döntő többségben románok.

*

A román nép, s főleg a román értelmiség körében az egy nemzethez tartozás tudatát a középkor alkonyától — valóság tartalmától függetlenül — a dákó-román kontinuitás elmélet élesztette és táplálta elsősorban. Ez elmélet szerint a dákoknak és a rómaiaknak egyenes utódai az összes dél-kelet európai románok.

A XIX. század közepétől terebélyesedő román nemzeti mozgalomnak a vezérlő eszméi: nemzeti szabadság, nemzeti jogegyenlőség az összes dél-kelet európai románok számára. Ez a lényege 1834-ben Moga szebeni és 1841-ben Lemény balázsfalvi püspökök memorandumainak, az 1848. évi balázsfalvi nemzetgyűlés követeléseinek, az 1849. március 5-i memorandumnak, a szebeni diéta által 1863—64-ben megszavazott törvényeknek, az 1881. évi román nemzeti politikai programnak, s a Nemzeti Párt 1905. évi programjának is.

Bár Romániát szerződés, s Hohenzollern származású királynak rokonszenve kötötte a Hármasszövetséghez, — az erdélyi románságot magyar részről fenyegető elnyomás és nemzetietlenítés miatt — 1916-ig nem találjuk a küzdőfelek, főleg a Központi Hatalmak oldalán harcolók között. A király és az őt támogató konzervatívok csoportja az 1914 augusztusi színáji tanácsülésen nem tudta keresztül hajszolni az Antant hatalmak elleni hadüzenetet. Ennek oka és magyarázata az angol, francia tőkebehatoláson túl elsősorban az erdélyi románság helyzetéből, a román burzsoázia Erdéllyel kapcsolatos egyesítési szándékaiból fakadt. Brătianu, s a liberálisok a várakozással Románia beavatkozásához is jobb feltételeket teremtettek, a győzelem esetére az Antanttól optimális területi ígéretek kaptak. Az 1916. évi bukaresti titkos szerződésben az Antant hatalmak messzemően méltányolták Románia igényeit; a többségben, vagy részben románok által lakott területek egységes nemzetállamba való egyesítésének szándékait.

Románia első kísérlete Erdély elfoglalására 1916 őszén nem járt eredménnyel. A váratlan támadás nyomán keletkezett zűrzavarban ugyan érték el kezdeti sikereket, de a kibontakozó német—osztrák—magyar hadműveletek során kiszorultak Erdélyből, s 1917 tavaszára a Román Királyság háromnegyed része német megszállás alá került. Észak-Moldvában is csak orosz segítséggel vetették meg a lábukat. A Márásești csatában ugyan (1917 július—augusztus) megállították a németek további előrenyomulását, de miután a forradalmi Oroszország kilépett a háborúból, Románia különbéke megkötésére kényszerült.

A mindkét részről igazságtalan, imperialista célokért folyó háborút a Központi Hatalmak csoportja vesztette el, amelynek tartalékai előbb kimerültek, s amelynek keretében a heterogén, más népek sokaságát elnyomó Monarchia volt. A cári Oroszország után — melyen már a forradalom tisztító vihara separt végig — itt voltak a legerősebbek a feudális maradványok, a társadalmi és nemzeti ellentmondások. A háború fejleményei következtében a bukaresti béke ratifikálására már nem került sor, s Románia a győztes Antant hatalmak oldalán lábolt ki a háborúból.

Bár a románok által lakott területek egyesítésére irányuló igényt a bukaresti titkos szerződés kilátásba helyezte, ezt korántsem lehetett a beteljesedés zálogának tekinteni. 1918-tól a fejlemények, az osztrák—magyar monarchia széttörésére irányuló tervek megérése, az új, illetve egyesített nemzetállamok létrehozására irányuló tömegnyomás következtében mégis kialakultak az egyesítés kedvező feltételei.

Románia területi igényeinek messzemenő kielégítésében ugyanakkor nem csekély szerepet játszott a burzsoá-földesúri, királyi Romániának a Magyar Tanácsköztársaság leverésében tanúsított aktivitása is.

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS AZ 1918-AS POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS A KÁROLYI-KORMÁNY IDŐSZAKÁBAN

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom új irányt szabott Oroszország népei fejlődésének, s az európai eseményeknek. A háború elvesztésének hivatalos beismerését megelőzően forradalmi mozgalmak törtek ki Németországban, Ausztriában, Magyarországon. E polgári demokratikus forradalmak fő követelései: föld, kenyér, szabadság, köztársaság, demokratikus béke. 1918 október végén, november elején a német imperializmus és az osztrák—magyar monarchia hatalma összeomlott. Mindkét országban hiányzott azonban még az az erő, mely az OK/b/P-hez hasonlóan a polgári demokratikus átalakulás proletárforradalomra fejlesztésének motorja lehet. A kommunista pártok valamivel később alakultak meg, a szociáldemokrata pártok pedig a társadalmi reformok, a nemzeti kérdés tekintetében nem igen léptek túl a burzsoázia osztályérdekeinek szolgálatán. Evolucionista, revizionista ideológiáikkal objektíve ezt támogatták. Beszédes bizonyíték erre Garami Ernő egyik háború alatti megnyilatkozása, amely az SzDP vezetés hivatalos állásfoglalását is tükrözi. »Az Antant győzelme a meggyengített monarchia szétdarabolását és egyik darabjának független Magyarországgá avatását hozhatja legjobb esetben. A magyar uralkodó osztályoknak nem ez kell«. (A továbbiakban arról ír, hogy a magyar uralkodó osztályoknak olyan erős monarchia kellene, amelyben Bécs helyett Budapesten legyen a túlsúly, s amelyben Magyarország területén övek legyen az abszolút hegemonia minden más nemzetiség felett.) »A magyarországi munkásosztálynak épp oly kevésbé érdeke Magyarország szétdarabolása, mint uralkodóinak.«¹

Ekkor, különösen pedig 1918-ban már egyáltalán nem volt vitás — még a laikus szemlélő előtt sem —, hogy a nemzetiségek milliói elnyomásának, a 48%-nyi magyarság abszolút hegemoniájának ideje lejárt. A Monarchia romjain feléledő nemzetiségek csatlakozási szándékukkal a szomszéd nemzeti államok kikerekítését, megnövekedését támogatták. A magyar uralkodó osztályok vezetői, érdekeinek védelmezői a helyzet reális felmérése helyett az uolsó pillanatban is vakon folytatják hagyományos politikájukat. Jászi Oszkár az erdélyi politikusokat találóan osztálygőgtől elvakított, megyei pasauralmukat féltő, bornirt társaságként jellemzi, kik még mindig annexiók békéről álmodoznak.² Értelmes, belátó és szükkeblűségtől mentes társadalmi reformokat, nemzeti szabadságjogokat adományozó, demokratikus belpolitika lett volna szükséges ahhoz, hogy a polgári demokratikus forradalomból születő Károlyi-kormány megkísérelhesse fékezni a nemzetiségek elszakadási törekvéseit, illetve mérsékelje az új nemzeti államok területi követeléseit. Ám a kormány tagjai a valóságnál kisebb jelentőségűnek értékelték a kérdés horderejét, vagy alkalmatlanok, képtelenek voltak gyors és radikális reformok végrehajtására.

¹ *Garami Ernő*: Magyarország és a háború. Szocializmus 1916.

² *Jászi Oszkár*: Magyar Kálvária, magyar feltámadás. Bécsi magyar könyvkiadó. 1920. 10. old.

A Magyar Nemzeti Tanács kiáltványa például csak a »már-már bizalmukat vesztett« nemzetiségekről beszélt; a nemzetiségek bizalmát azonban már régen kiölte a magyar uralkodó osztályok erőszakos és nacionalista politikája.

Egyes radikális reformok szükségességét a kormány politikusai közül Károlyi, Jászi látták ugyan, de a kormány egésze képtelen volt ezek keresztülvitelére. Jászi saját állítása szerint ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy az egész integritási politikának már csak egyetlen lehetősége van: azonnal felosztani a perifériákon a magyar nagybirtokokat, a nemzetiségi törpe-parasztok és földnélküliek között.³ E rendszabálytól óriási vonzóerő gyakorlását remélte, de a kormányzás ingadozó voltát és lassú tempóját nem tudták ellensúlyozni.

A Károlyi-kormány 1918. november 23-i, a nemzetiségekhez intézett kiáltványa a megértés és összetartás szükségességét hirdette. A »nép rendjét« úgy ígéri megvalósítani, ahogyan Wilson elnök tanítja«. Területi és nyelvi autonómiát, szavazati jogot és földet ígér a nemzetiségeknek. Hangsúlyozta, hogy Magyarország szétdarabolásával elvesztik régi piacaikat és vevőiket. A kiáltvány így végződik: »Ne hadakozzunk egymás ellen, hanem inkább szóljatok testvéreiteknek: ne bántsátok Magyarországot! Ez a Magyarország egészen új ország, szabad népköztársaság, ahol minden embernek egyforma joga van. Inkább béküljetek meg ti is ezzel az új köztársasággal, szövetkezzetek vele szívesen, hogy jól összedolgozva, a közös munkában együtt gazdagodjunk és tanuljunk. Ez a kormány nem vállalhat felelősséget az elődök bűneiért, de arra törekszik, hogy jóvátegye ezeket a bűnöket. A kormány tagjai együttesen és egyenként becsületükkel vállalnak jótállást előttek, Magyarország népei előtt, hogy megvalósítják, amit ígérnek.«⁴

A kiáltványt kétségbeesés, bizonyos naiv jóhiszeműség, ugyanakkor az időnyeres szándéka is szülte. (Tartalmi különbség alig mutatkozott a múlthoz képest!)

A Károlyi-kormány nemzetiségi politikája lényegében a polgári radikális Jászi Oszkár koncepciójára épült. Jászinak az integritással kapcsolatos véleménye az volt, hogy: ha ezt a szó geográfiai értelmében nem is tudják megvédelmezni, egy pacifista és antimilitarista kormánnyal szemben (mint amilyen Károlyi kormánya) a szövetségesek messzemenő jóindulatot fognak tanúsítani. Ha veszít is Magyarország területeket, komoly, elhatározó lépések történnek a dunai népek konföderációs összefogása felé.⁵ Elgondolása szerint természetesen magyar vezetés alatt.

Ebben a koncepcióban, valamint november 12—15-én Aradon az erdélyi románság politikai vezetőivel folytatott megbeszélés engedményeiben is feltehető a magyar uralkodó osztályok vezető szerepének átmentési kísérlete. November 13-án Jászi a román vezetőknek (Maniunak és Goldisnak) a következő javaslatokat tette:

1. Román impérium mindenütt, ahol román többség van.
2. A román impérium kiküldöttje helyet foglal a magyar kormányban minden közös ügy intézésénél.
3. A régi törvények átmenetileg megmaradnak, de újakat csak a román impérium hozzájárulásával lehet hozni.
4. A főispánok és kormánybiztosok kivételével megmarad a régi hivatal-

³ U. o. 87. old.

⁴ A Károlyi-kormány kiáltványa a nemzetiségekhez 1918. november 23.

⁵ Jászi Oszkár: i. m. 45. old.

noki kar. A régi tisztviselők megfelelő védelemben részesülnek, rendes feyelmi eljárás nélkül senki sem mozdítható el.

5. A nemzeti kisebbségeknek kölcsönösen biztosítani kell az 1868. évi XLIV. t. cz-ben lefektetett védelmet.

6. A Román Nemzeti Tanács garantálja a személyi és vagyonbiztonságot.

7. A provizórikus román impérium a Román Királyság katonai erejét nem veheti igénybe.

8. A magyar kormány és a román komité egy kormánybizottságot hoz létre az új rend életbeléptetésére.

9. A felmerülő vitás kérdésekben öttagú bíróság dönt, melybe két tagot a Magyar Nemzeti Tanács, 2-t a Román Nemzeti Tanács, egyet a magyar kormány küldene ki. (Magyar többség ezáltal biztosítva lett volna.)

10. Ez a megállapodás a béketárgyalásokig érvényes és azontúl miben sem köti a feleket.

11. E megállapodás betartása a két nemzet becsületének védelme alá helyeztetik.⁶

A tárgyalások meghiúsulásának okait találóan foglalta össze Bányai László. »A múlt hatalmát omladékaiban is menteni igyekvő, kompromisszumra kész magyar polgári nacionalizmus ütközik össze itt a nyugati győztes imperializmust a maga háta mögött érző, felduzzadt román nacionalizmussal.«⁷

A tárgyalás sikertelenségéről Jászi ezt írta: »...Maniu Gyula (ki teljes szuverenitást követelt) nagyon jól tudta, hogy az a megoldás, amelyet én kínáltam: Erdély függetlensége és autonómiája a három nemzet egyenrangú és demokratikus szövetsége alapján — mely teljes gazdasági és kulturális szabadságban élhetne úgy Magyarország, mint Románia felé —, legfeljebb a pillanatnyi adottságok, s nem a történelmi fejlődés szempontjából volt naiv, vagy doktrinér álláspont.«⁸

Jászi hívei úgy vélték, hogy vezérük nemzetiségi politikája meg tudja oldani a háború által még jobban elmérgesített problémákat. Ő, állítása szerint, ezt az illúziót nem osztotta, de politikája csődjét nem a koncepció hibájának, hanem a »húszmillió magyar« jelszóval kormányzó esztelen és erőszakos politikának, a földreform elkésésének tulajdonította.⁹

A New Europe 1919. november 20-i cikke így nyilatkozott erről a kérdésről: »... az a lehetőség (Jászi számára), hogy megvalósítsa az egyenlő igazságosság programját Magyarország összes nemzeteivel szemben, már a tizenkettedik órában jött, amikor valamennyien kivétel nélkül a teljes függetlenséget választották, mely akkor számukra kivihetővé vált.«¹⁰

A magyarországi polgári demokratikus forradalom kibontakozása idején a volt Osztrák—Magyar Birodalom népei az uralkodó osztályok előző elnyomó politikájának, s a nemzetiségek burzsoáziáinak a nemzeti piac kiszélesítésére irányuló tervei következtében már szemben álltak egymással. A csehek először 1917 májusában külföldön proklamálták a cseh állam függetlenségét. A szlovákok 1918. október 30-án Túrócszentmártonban kijelentették, hogy a szlovák nép, mint a csehszlovák nemzet alkotóeleme, önrendelkezést kíván.

⁶ *Jakabffy Elemér*: Kérelmek... 43 old. (vö. Jászi: Visszaemlékezés a román nemzeti Komitéval folytatott tárgyalásaimról 1921.)

⁷ *Bányai László*: Harminc év. Bukarest, 1949. 19. old.

⁸ *Jászi Oszkár*: i. m. 63. old.

⁹ *Jászi Oszkár*: i. m. 64. old.

¹⁰ Idézi Jászi Oszkár említett munkája 65. old.

A horvát tartománygyűlés október 29-én eltörölte a magyar—horvát kiegyezést, s függetlennek nyilvánította Horvátországot, Szlavóniát, Dalmáciát és Fiumét, s belépett a szerbek, horvátok, szlovének föderatívnek tervezett nemzeti államába. (SHS királyság.) A dél-magyarországi szerbek 1918. november 25-i újvidéki népgyűlésükön hoztak határozatot a Szerbiával való egyesülésre. Az erdélyi románok egyik vezetője, Vajda-Voievod Sándor 1918. október 18-án jelentette be a magyar parlamentben, hogy a magyarországi románság maga akar dönteni hovatartozása felett. Az aradi tárgyalásokon ragaszkodtak is ehhez az álláspontjukhoz.

Az erdélyi és magyarországi románok 1918. december 1-én Gyulafehérváron (Alba-Iulia) mondták ki egyesülésüket Romániával, amelyhez csatlakoztak a szászok is 1919. január 8-i, a bánáti svábok pedig 1919. augusztus 19-i határozatukkal.

A szomszéd államok Magyarországhoz hasonlóan szintén a forradalmi átalakulás küszöbén álltak, de a győztes nagyhatalmak támogatását maguk mögött érző nemzeti burzsoáziáknak bizonyos reformok ígérétevel — s némelyek végrehajtásával —, és népeik egyesítésének jelszavával, az egységes nemzeti piac létrehozásával, a jobboldali szociáldemokrácia segédletével sikerült a proletárforradalom kitörését, sőt Romániában, és az SHS királyságban a valószínű polgári demokratikus átalakulást is — megakadályozniok.

Románia a polgárháború, s az intervenció zűrzavarát felhasználva 1918-ban elfoglalta a vegyes lakosságú Beszarábiát. 1918 novemberében Bukovina románjai az egyesülés mellett döntöttek. 1918. december 1-én pedig Erdély, Máramaros, Kőrösvidék és a Bánát román küldötteinek gyulafehérvári nagygyűlése mondtotta ki a csatlakozást Romániához. Az elfogadott határozatok első pontja így szólt: »Erdély, a Bánát és Magyarország összes románjainak nemzetgyűlése, amelyben meghatalmazott képviselőik 1918. november 18-án (december 1-én) Gyulafehérvárott összegyűltek, kimondja ezeknek a románoknak és az általuk lakott területeknek egyesülését Romániával. A nemzetgyűlés különösen kimondja a román nemzet elidegeníthetetlen jogát a Maros, Tisza és Duna folyók által határolt Bánságra.¹¹ E nagygyűlés a reakciós román vezető körök ellenére is állást foglal bizonyos demokratikus szabadságjogok — köztük a munkásság szervezkedési joga és a nemzetiségek jogegyenlősége mellett.

A felsorolt területek számára ideiglenes önkormányzatot kívánnak az általános választójog alapján megválasztandó nemzetgyűlés összeülésegig.¹²

A határozatnak a nemzetiségek vonatkozásában leglényegesebb része a következő: »Teljes szabadság az összes együttlakó népek számára. Minden nép saját nyelvén, kebeléből való egyének által fogja művelni, kormányozni magát és törvénykezését ellátni: minden nép amaz egyének számának arányában, akik alkotják, megfogja kapni a jogot a törvényhozó testületekben és az ország kormányzásában való képviselőre.«¹³

A gyulafehérvári határozatok demokratikus követeléseket tartalmazó pontjai azonban egyáltalán nem gátolták a román reakciós kormányokat abban, hogy eltiporják saját munkásosztályuk forradalmi megmozdulását (1918. december 13. Bukarest), hogy 1919 tavaszán a Magyar Tanácsköztársaság le-

¹¹ Idézi a Magyar Kisebbség c. folyóirat 1922. december 1. I. Évfolyam 7. sz. 218—220 old. Lugos.

¹² Ugyanott.

¹³ Ugyanott.

verésére siessenek, s hogy a volt magyar uralkodó osztályokéhoz hasonló politikát folytassanak a nemzetiségekkel szemben. Az erdélyi románok egyes képviselői is bizonyos óvatosságot tanúsítottak az egyesülés kérdésében. Mikes Imre — különben sovinizta szellemű könyvében a gyulafehérvári határozatok harmadik, vitás pontjának eredetijét így idézi: »A célból, hogy az Erdélyben, Bánát-Temesben és Magyarországon románok által lakott területek és a mostani Román Királyság között fennálló, a történelmi fejlődés során keletkezett különbségek miatt a bekövetkező kiegyensúlyozódásig kikerüljünk minden társadalmi megrázkódtatást, a nemzetgyűlés a fent említett területek részére fenntartja az önkormányzat jogát, mely autonómiának határait és tartalmát az az alkotmányozó gyűlés fogja megállapítani, mely ezen területek lakosságának — nemzetiségre és vallásra való különbség nélkül — küldötteiből fog összetevődni és amely a fenti célból a megfelelő időben össze fog hívatni.«¹⁴

A nagygyűlés előtt sikerült Maniuéknak ezt a pontot megváltoztatni.

A gyulafehérvári nagygyűlés az erdélyi ügyek vitelét ideiglenesen egy Sebenben székelő 15 tagú Kormányzótanácsra bízta (Consiliul Dirigent). A Kormányzótanács hatásköréből azonban rövidesen kivesszik a legfontosabb ügyeket, s azokat a bukaresti központi kormány intézi. I. Ferdinánd román király 1919. december közepén a kormány elnökének jelentése alapján elrendeli: »Az 1918. december 1-i gyulafehérvári nemzetgyűlés határozatában foglalt területek a Román Királysággal örökre egyesülve vannak és maradnak.«¹⁵

A Monitorul Oficial közli azt a királyi rendeletet is, amely Erdélyt közigazgatásilag bekapcsolja Románia életébe. Az erdélyi területek hivatalainak vezetésével a gyulafehérvári nemzetgyűlés által kijelölt Consiliul Dirigent-et bízták meg.¹⁶

A királyi kormány igazgatásában maradnak a külügyek, a hadsereg, a vasút, a posta, a táviró, a telefon, a bizalmas természetű kapcsolatok, a vámok, a kölcsönök és az állambiztonsági hivatal.¹⁷

A román királysággal egyesült Erdélyt tárcanélküli miniszterek képviselik a kormányban. A Consiliul Dirigent feladata elsősorban csak az, hogy az általa igazgatott területek részére minél hamarabb az általános szavazaton alapuló választójogi reformot és agrárreform tervet nyújtsa be.¹⁸

A román csapatok 1918. november 23-án az antant megszálló csapatainak részeként — s a későbbiekben már az Erdély lakosságának többségét képező román lakosság gyulafehérvári nagy nemzetgyűlésének határozata alapján — megkezdik Erdély elfoglalását. Előbb a Maros vonaláig, majd az antant újabb engedményei alapján tovább.

*

E történelmi változások időszakában az erdélyi magyar vezető körökre szétszórtság és fejvesztettség jellemző. A munkásosztály forradalmi pártjának és harci egységének hiánya, a polgári értelmiségiek ingadozása nyomja rá a

¹⁴ Mikes Imre: Nagymagyarországtól Nagyromániáig II. kötet 26. old.

¹⁵ Monitorul Oficial. 1918. dec. 13. 3631. sz. rendelet.

¹⁶ Ugyanott.

¹⁷ Ugyanott.

¹⁸ Ugyanott.

bélyegét azokra a kezdeményezésekre, amelyek különféle bizottságok létrehozását eredményezik. 1918. november 1-én a Magyar Nemzeti Tanács mintájára a Román Nemzeti Tanáccsal párhuzamosan megalakult Kolozsvárott az Országos Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága. Élén a haladó gondolkodású, de egyben nacionalista Apáthy István orvosegyetemi tanár állt. A bizottság hatásköre alig terjedt túl Kolozsvár határain. Ugyanitt alakult meg a Székely Nemzeti Tanács is. A két szervezet 1918. december közepén egyesült, s az Erdélyi Magyar Székely Nemzeti Tanács nevet vette fel. E szervezkedések idején azonban a román királyi csapatok már Erdély jelentős részét elfoglalták, s Kolozsvár közelében tartózkodtak.

1918. december 18-án a kolozsvári városháza tanácstermében közös határozathozatalra jöttek össze a magyar és székely Nemzeti Tanács megbízottai, s elfogadtak egy kiáltványt, melyet a világ népeihez intéztek. A kiáltvány bevezető része arról szól, hogy önrendelkezési jogának megvalósítására a magyar és székely Nemzeti Tanács legfőbb intéző bizottságot választott, s azzal a jogkörrel ruházta fel, hogy az erdélyi magyarság érdekében önállóan és függetlenül járjon el. A kiáltvány a továbbiakban tiltakozik az ellen, hogy az erdélyi magyarságot érintő bármely kérdésben idegen tényezők — akár erdélyi, akár román királyságbeli egyének és szervezetek — határozzanak az ő megkérdezésük és hozzájárulásuk nélkül. Ugyanakkor, mikor a békeszerződés megkötéséig vitásnak tartja a románság önrendelkezési jogának gyakorlását, elismeri minden népnek azt a jogát (saját bajukon okulva, a történelem folyamán először), hogy ügyeit maga intézze.¹⁹

Az önrendelkezési jog ilyen igénylése azonban — jogossága ellenére is — hamisan cseng a burzsoá demokrácia eme többnyire újdonsült képviselőinek szájából.

A Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottsága 1918. december 22-én Kolozsvárott tiltakozó gyűlést szervezett a gyulafehérvári nagygyűlés ellensúlyozására. December 24-én azonban a román csapatok bevonultak a városba. Néhány nappal a román csapatok bevonulása előtt Székelyudvarhelyen polgári jellegű Székely Köztársaságot kiáltották ki. (1919. január 8.) Bánfihunyadon pedig Kalotaszegi Köztársaságot. Temesváron 1918 októberében polgári jellegű magyar—szerb—román Bánsági Néptanács jött létre, mely külön ügynevezett Bánsági Köztársaságot alakított. A magyar uralkodó osztályok erdélyi csoportjai tehát tettek, s a továbbiakban is tesznek arra kísérletet, hogy hatalmuk egy részét megőrizzék, osztályuralmukat átmentsék. Bányai László már idézett munkájában így jellemzi a helyzetet: »A történelem menetével szemben a mulékony napi érdekekre építő, s a kapitalizmus megrendülésekor középkori emlékekbe menekülő, megriadt, anarchista kispolgári elgondolások jellemzik ezeket a politikai jelenségeket. Mögöttük a régi szívós tőkés és földesúri osztályok várják a kedvező fordulatot, hogy visszaállítsák kizárólagos uralmukat.²⁰

Közben még jobban elmérgesedik a viszony Erdély román és magyar lakossága között. Alapot szolgáltatnak erre egyes magyar feudálisok, illetve bérenceik vérengzései a földfoglaló román parasztok között. (Jósikafalva, Alsófüle.)

¹⁹ *Mikes Imre*: i. m. II. 50—52. old. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács kiáltványából. Kolozsvár 1918. dec. 16.

²⁰ *Bányai László*: i. m. 22. old.

Erdélyben (Kolozsvárott, a bánya- és iparvidékeken) tudomásunk van munkástanácsok megalakulásáról is. A csatlakozást követő megszállás körülményei között azonban nem lehetett befolyásuk a további fejleményekre. E munkástanácsok hatóereje a kapcsolatok hiánya és tevékenységük rövid ideje következtében szűkkörű volt. A román hadsereg bevonulásakor vezetőik egy része börtönbe került, azok pedig, akik el tudtak menekülni, a magyarországi forradalmi eseményekben, a Tanácsköztársaság harcaiban vettek részt.

*

Az erdélyi magyar uralkodó csoportok egyik pregnáns képviselőjének, Gyárfás Elemérnek a tervezete Erdély autonómiájának megoldására, szintén az elkésett »mentőötletek«, akciók körébe sorolható.

Gyárfás Elemér a magyar uralkodó osztályok azon politikusai közé tartozott, akik — a tizenkettedik órában, vagy sokszor azután — de mégis megláttak valamit azokból a hibákból, mulasztásokból, melyeket a birodalmi gondolat erőszakolt megvalósításának időszakában elkövettek. Erről tanúskodik Erdélyi problémák című könyvének néhány cikke. A világháborút követő összeomlásig azonban ő sem jutott el az erdélyi nemzetiségek autonóm jogainak felismeréséhez, bár a »főispáni« politikusoknál szélesebb látókörrel rendelkezett. Ehhez a felismeréshez csak az erdélyi magyarság — elsősorban a volt uralkodó rétegek — helyzetében bekövetkezett változás juttatta el. Memorandumát olyan körülmények között, s olyan időpontban fogalmazta meg (1919 március vége), ami azt bizonyítja, hogy kompromisszumos javaslatai létrejöttét a történelmi helyzetből fakadó menteni igyekvés, a »két pogány közt egy hazáért« (Magyarországi bolsevizmus, román nacionalizmus) küzdő partikuláris erdélyi osztályérdek szülte.

Maniunak címzett memoranduma bevezetőjében 1919. március végén arról irt, hogy az erdélyi magyarok (értsd vezető rétegek) eddig bizonyos fásult egykedvűséggel nézték a román nacionalizmus és a magyarországi bolsevizmus közötti harcot. Egyiktől sem vártak sok jót, s tisztában voltak vele, hogy bármelyik győzelme esetén őket egyaránt a pokolra viszik az ördögök. De érezték azt is, hogy egyik sem irányul egyenesen és elsősorban ellenük, s változatos érzelmekkel reménykedtek abban, hogy egyik vagy másik majd csak kíméletes lesz irántuk.²¹ (Mesterien összebogozza a nemzeti és osztály-élnyomás különböző lehetőségeit.)

Az írja, hogy a »kultúrember aggodalma« adta kezébe a tollat, ez készítette javaslatai megfogalmazására, hogy rámutasson azokra az eszközökre, melyekkel meg lehetne előzni Erdély kulturális és gazdasági kincseinek elpusztulását. Szerinte ugyanis: »A magyarországi bolsevizmus Scillája és a román nacionalizmus Charybdise között... egy új veszedelem tűnt fel, s ez: a román bolsevizmus réme«.²² Mindez elkerülhető szerinte az erdélyi magyarsággal kötendő igazságos és méltányos békének, a két uralkodó osztály összefogásának, valamint a történelmi Erdély alkotmányrendszerének alapján. »Igaz, hogy Nagyrománia ideálja, s Magyarország területi integritásának elve mint tűz és a víz, ma engesztelhetetlen ellenséggé állnak egymással szemben. Végeredményben azonban mindkét ideál csak távolabbi végcélja a két erdélyi

²¹ Gyárfás Elemér: Erdélyi problémák 1903—23. Kolozsvár 1923. Egy át nem adott memorandum. 143—153 old. Dicsőszentmárton 1919. március 24.

²² Ugyanott. 146. old.

népfajnak és sokkal közelebb állnak mindkettőjük lelkéhez azok az értékek — saját tűzhelye, kultúrája, vallása, szociális rendje és kis vagyonkája —, melyek most mind közvetlen veszedelemben forognak».²³

Tervezetének, mely 12 pontból áll, az »erdélyi három nemzet uniójának alapelvei« címet adta. Lényege a következőkben foglalható össze:

1. Erdély három nemzete: a magyar, román és a szász közös érdekei védelmére szoros, felbonthatatlan uniót és szövetséget kössön egymással.

2. Magyarország területi integritásának és Nagyromániának az erdélyi nemzeteket egymással szembeállító problémáját külpolitikai kérdéseknek tekinték.

3. Külpolitikai kérdésként kezelendő az is, hogy pontosan mely területek tartozzanak a három nemzet szövetségéből álló Erdélyországhoz.

4. A kormányzótanács összetétele: 24 főből 10 román, 10 magyar, 4 szász. Határozataikat egyhangúan, vagy kétharmados többséggel hozzák.

6. Az 1918. október 31-ig érvényes törvények továbbra is megmaradnak azzal a különbséggel, hogy a királyt, s a magyar kormányt megillető hatáskörök a kormányzótanácsra szállnak át, Magyarország címere és jelvényei helyett pedig Erdély címere és lobogója használandó.

7. A kormányzótanács székhelyének Gyulafehérvárt javasolja.

A továbbiakban a tisztviselők helyzetének rendezésével, az eskü szövegével, az erdélyi országgyűlés összehívásával és az országgyűlés elé terjesztendő törvényjavaslatokkal foglalkozik.

11. Erdély törvényhozó szerveinek organizációja, általános választójog, agrárreform, az 1868. évi XLIV. t. c. megváltoztatása — olyan értelemben, mely az unióba szövetkezett három nemzet jogainak és méltóságának megfelelő —, a vármegyék nyelvhatárokkal való helyettesítése, büntetőtörvénykönyv módosítása.

S végül: Állampolgárságra jogosultak, akik 1918. október 31-e előtt Erdély területén születtek, vagy itt közhivatalt viseltek, akiket a törvényhozás honfiúsít, s az előbbieket törvényes leszármazottai.²⁴

Gyárfás a tervezet megtárgyalásának módjára is tett javaslatot. Tárgyalásokra azonban nem került sor. A román vezetők közül elsősorban Maniunak szánta, de csak Hățăganu miniszter látta, aki azzal a megjegyzéssel, hogy »nagyon érdekes«, napirendre tért a memorandum felett. Úgy látszik, Gyárfás maga is belátta, hogy ebben a helyzetben a magyar uralkodó osztályok előző gyakorlatához képest kompromisszumot képviselő javaslatai is irreálisak, s felhagyott a további próbálkozással. Az erdélyi magyar politikusok 1921-ig tartó passzív magatartásához híven csak osztályérdekeikbe vágó kérdések voltak azok, melyek tiltakozásukat, vagy érdeklődésüket felkeltették. (Így említhető az erdélyi Gazdasági Egylet tiltakozása a földreform-törvény erdélyi vonatkozásai ellen 1920. december 5-én. Ez alkalommal küldöttséget menesztettek a királyhoz is.)

²³ Ugyanott 147. old.

²⁴ A tervezet pontjai: i. m. 147. és köv. old.

II.

A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG HŐSI KÍSÉRLETEI A NÉPEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS BIZTOSÍTÁSÁRA

A magyarországi nemzetiségeknek a teljes nemzeti felszabadulásra irányuló törekvéseit — mint láttuk — a Károlyi-kormány lényegében nem karolta fel. A nemzetiségek polgári vezetői viszont az antanthatalmakkal egyetértésben úgy igyekeztek a népek nemzeti felszabadulásáért folytatott harcát kihasználni, hogy ezáltal tompítsák, illetve letörjék a forradalmi mozgalmakat. Az új típusú forradalmi munkáspártok hiánya megkönnyítette a nemzetiségek burzsoáziájának a forradalmi tömegmozgalom fékezését, illetve számára megfelelő mederbe szorítását.

A Bolsevik Párt vezetői ebben a helyzetben útát mutattak a délkelet-európai népek számára. Lenin és Szverdlov az oroszországi proletariátus nevében felhívást intézett a volt Osztrák—Magyar Monarchia népeihez. (1918. november 3.) Köszöntötték őket abból az alkalomból, hogy lerázták magukról a nemzeti elnyomás jármát és kifejezték azt a meggyőződésüket, hogy: »Erdély földnélküli román parasztjai a magyar mágnások jármát nem fogják lerázni azért, hogy a román bojárok, ügyvédek, papok jármát akasztassák a nyakukba. Meg vagyunk győződve róla, hogyha a német, magyar, cseh, román, lengyel és szlovén munkásoknak, katonáknak és parasztoknak a hatalom a kezükben lesz, ha szabadon, minden elnyomástól itt állanak, akkor útát és módot fognak találni, hogy a szabad népek dolgozó tömegeinek testvéri szövetségét megkössék és a kapitalizmust legyőzzék.«²⁵

A Magyar Tanácsköztársaság kommunista vezetői megértették, hogy a népek testvéri szövetségéért, s a társadalmi felszabadulásért folytatott harc összefügg. A Forradalmi Kormányzótanács kiáltványa (1919. március 21.) fegyveres szövetségre hívta Csehország, Románia, Szerbia és Horvátország dolgozóit a burzsoák, bojárok és nagybirtokosok ellen. A Népbiztosi Tanács március 23-i szikratávirata ugyanakkor kifejezi azt a készséget is, hogy a dolgozó osztályok életfeltételeinek megfelelő békét kössön, amely lehetővé teszi a békés együttélést a szomszédokkal.²⁶

A Magyar Tanácsköztársaság őszinte, baráti magatartást tanúsított a területén élő nemzetiségek iránt. Április 6-i rendelete a magyarországi nemzetiségek egyenjogúsításáról szólt. Jogaik biztosítása szempontjából természetesen legjelentősebb a Tanácsköztársaság alkotmányának létrehozása volt. A 14. szakasz kimondja »A Tanácsköztársaság nem ismer faji, vagy nemzeti különbséget. Nem tűri a nemzeti kisebbségek bármilyen elnyomását és nyelvük használatának bárminő korlátozását. Mindenki szabadon használhatja anyanyelvét, és minden hatóság köteles a Magyarországon használatos nyelvek bármelyikén kiállított hozzátartozó beadványt elfogadni, s mindenkit saját anyanyelvén meghallgatni és vele tárgyalni.«²⁷

²⁵ Pravda 1918 november 20. Idézi a „Magyar Munkásmozgalom Története Válogatott Dokumentumai”. V. kötet. 346. old.

²⁶ Mindenkihez! Vörös Újság 1919. március 23. közli a Magyar Tanácsköztársaság 1919. Bpest, 1949. 75. old.

²⁷ A Magyarországi Szocialista Szövetséges Köztársaság Alkotmánya. A Magyar Tanácsköztársaság 1919. Bpest, 1949. 80—81. old.

A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai (lapok, rendeletek, felhívások, plakátok) az összes együtt lakó népek nyelvén hirdetik a nemzetiségek, s így a román dolgozók, sőt a román hadsereg felé is a tanács hatalom felvilágosító szavát és igazságait. A Tanácsköztársaság rölapjai tájékoztatják a magyarországi román dolgozókat arról, hogy: »Ce putem aștepta dela diktatura proletariátului? (Mit várhatunk a proletárdiktatúrától?)»²⁸

A nemzeti elnyomás időszakában egymással szembeállított nemzetiségek bizalmatlansága természetesen nem oszlott el a hatalom jellegének megváltoztatásával egyik napról a másikra. A Tanácsköztársaság felvilágosító szóval küzdött e bizalmatlanság kódének eloszlatásáért is. »Cel ce-ți sta fața in fața nu ți-i dusman, ci frate, caci e sarac, ca tine! (Aki szemben áll veled: nem ellenséged, testvéred ő, aki épp olyan szegény, mint Te vagy!)«²⁹

Á Magyar Tanácsköztársaság a román munkásokból és parasztokból rekrutálódott, de bojári vezetés alatt imperialista célokért, s a Tanácsköztársaság leveréséért harcoló katonákhoz is szólt. Pontosan meghatározta a román intervenció célját, majd rámutatott a román proletariátus érdekében megvalósítandó feladatokra. »Muncitori și voi lucratori saraci! Fraților proletari! Bravilor soldați români! Domnii, stapanii voștri de aceea v a trimis pe voi in Ungaria, ca pe noi, ca dusmani să ne invingeți. (Munkások és szegény dolgozók! Proletártestvérek! Derék román katonák! Uraitok, uralkodótok azért küldtek benneteket Magyarországra, hogy minket ellenségként letörjete...) Datoria voastra este ca aceasta patria să o cuceriți in România, unde voi sa puneți randuiala și ordine! (Kötelességetek, hogy a hazát Romániában szerezzétek meg, ahol végre tegyetek rendet!)«³⁰

A magyarországi román szocialisták csoportjának felhívása pedig felszólítja a román dolgozókat: »Cuprindeți mintenas tot pamîntul... toate baile... toate fabricile! (Foglaljátok el azonnal a földeket, bányákat, ... gyárakat!)«³¹ »Nu ucide pe proletarul ungur, ci învața dela dînsul!. (Ne gyilkold a magyar proletárt, hanem tanulj tőle!!!)«³²

A Magyarországon és Budapesten működő román szocialista csoportok kivették részüket a Tanácsköztársaság megvédelmezéséért folyó harcból is és eljuttatták szavukat a Tanácsköztársaság birtokában levő területeken élő román lakossághoz. »Elvtársak, testvérek! Budapesten megkezdődött a jelentkezés a nemzetközi vörös hadseregbe!... Jöjjetek mindannyian, jelentkeztek a román irodán.«³³

A romániai (erdélyi) munkásosztály, valamint a hadsereg bizonyos egyégei forradalmi elemeinek magatartására legnagyobb hatást természetesen a romániai baloldali szocialista csoportok gyakoroltak. A hivatalos Románia intervenciójával szemben e baloldali szocialista csoportok a proletárszolidaritás eszméjét — rendkívül mostoha körülmények között is — élő valóságában példázták.

Ennek ismertetése jelen dolgozat keretein kívül esik. Csupán utalok arra, hogy a sztrájkokon, tüntetéseken, szabotázsakciókon, katonai lázadásokon ki-

²⁸ A Magyar Tanácsköztársaság dokumentumai Szegeden. A Szegedi Egyetemi Könyvtár munkaközössége által összeállított bibliográfia. Szeged, 1959. 103. old. 530 sz.

²⁹ Ugyanott 919/95 (l. még fenti bibliográfia 531 sz.)

³⁰ Uo. 919/125 (l. még fenti bibliográfia 106 old. 551 sz.)

³¹ Uo. 919/128. (l. még fenti bibliográfia 552 sz.)

³² Uo. 919/124. (l. még fenti bibliográfia 110. old. 580 sz.)

³³ Uo. 919/2. (l. még fenti bibliográfia 127. old. 688 sz.)

vül számos román munkás, paraszt katona fegyverrel védte, támogatta a Magyar Tanácsköztársaságot. Romániának szinte minden vidékéről csatlakoztak román katonák a Vörös Hadsereghez. (Bukarest, Ploesti, Galati, Craiova, Iasi, Birlad, Pascani, Arad, Gyulafehérvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti stb.)³⁴

Az antant hatalmakat aggasztotta annak a lehetősége, hogy az oroszországi és magyarországi szocialista forradalmak hullámai a közép- és délkelet-európai országokat is elérhetik. Ezért szorgalmazták az amúgy is további területi igényekkel fellépő szomszéd országok (Csehszlovákia, Románia, SHS Királyság) uralkodó köreinél az aktív együttműködést a Magyar Tanácsköztársaság leverésében.

A Magyar Tanácsköztársaság kormánya nevében Kun Béla külügyi népbiztos 1919. április 30-án elfogadható, teljesen reális békeajánlatot (jegyzéket) küldött Wilsonnak, valamint a csehszlovák és román burzsoá kormányoknak, amelyben javaslatot tett az ellenségeskedések megszüntetésére. Jogos nemzeti területi követeléseiket elfogadta, a politikai berendezkedéseket pedig belügynek tekintette. Ezzel szemben követelte... a szabad átmenőforgalmat, olyan gazdasági szerződések megkötését, amelyek mindkét fél gazdasági érdekeinek megfelelnek. Követelte továbbá az említett államok területén maradó nemzeti kisebbségek védelmét.

Kun Béla a továbbiakban rámutatott arra: »...e pillanattól fogva semmiféle nemzeti érdek nem igazolja a jelenlegi háborús állapot fenntartását, mostantól kezdve semmi kétség sem lehet aziránt, hogy a háború folytatása a nevezett kormányok részéről az általuk hirdetett nemzeti érdekeket a legdurvábban megsérti. Ha a háborút mégis tovább folytatják, az csak idegen érdekekért, a külföldi imperializmus érdekeiért, mindenekelőtt a magyar uralkodó osztályok érdekeiért történhet.«³⁵

A román kormány e jegyzékre nem is válaszolt, álláspontja nyilván az volt, hogy a kommunista kormánnyal nem tárgyal.

A Werth alezredes parlementer által átnyújtott fegyverszüneti ajánlatra pedig a román hadvezetőség nevében Mărdărescu tábornok a főhadászallás 1919. május 3-i, 766-os rendeletének megfelelően az alábbi imperialista feltételeket közölte: Romániának átadandó a Románia ellen küzdött erők fegyverzete és felszerelése. Ki kell szolgáltatni Romániának az összes vasúti anyagot, amely békeidőben a Tisza és Románia közötti területek forgalmát lebonyolította, valamint a Romániából zsákmányolt felszerelést. (Összesen mintegy 1800 mozdony, 4100 személykocsi, 40 000 fedett teher- és tartályvagon, 2700 nyitott vagon, 400 személy- és 500 teherautó, valamint a Csap és Szeged között található tiszai hajózási eszközök és berendezések estek a követelés keretébe.)³⁶

Ugyancsak átadandók Romániának az összes hadifoglyok és politikai túsok, valamint a visszavonuló csapatok által evakuált hazaküldendők — minden viszonyosság nélkül.³⁷

³⁴ E problémakör bővebben: A romániai munkásosztály és a magyarországi proletárforradalom. (1919) A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása c. előadásgyűjtemény Bp. Kossuth, 1960. 303—319. oldal. L. még: Csatári Dániel: Román-magyar kapcsolatok. Bp. 1958. Kossuth, 105. old.

³⁵ IML 138/8, 28—30 old. németül. P—I. Archivum. A távirat fotokópiája alapján közli a MMTVD 6/A 335 oldal. Bp. 1959. Kossuth.

³⁶ Vörös Újság 1919 május 7. Közli a MMTVD 6/A. Bp. 1959. Kossuth 414—415. old.

³⁷ Ugyanott.

Az egyezményben foglalt feltételek végrehajtásáig a Tisza jobb partján 20 km mélységben a román csapatok Csap, Tokaj, Tiszapolgár, Tiszacsege, Tiszafüred, Kisköre Szolnok, Csongrád, Szegeddel szemben hidfőket fognak megszállni. A Tisza bal partjára az egyezményben foglaltak teljesítése után vonulnak vissza. A román csapatok az igényelt etnikai határok és a Tisza közötti magyar területet a békeegyezménynek a magyar kamarák által eszközlendő ratifikálása után fogják kiüríteni. Az egyezményben foglaltak végrehajtásának ellenőrzésére Budapesten román missziót fognak létesíteni. A feltételek megtagadása esetén a román hadsereg újra megkezdi támadó hadműveleteit.³⁸

E fegyverszüneti feltételeket a Tanácsköztársaság kormánya természetesen nem fogadta el, hanem a munkásság mozgósításával válaszolt.

Ebben az időpontban mégis tüzszünet következett be a tiszai arcvonalon. Április 30-án ugyanis Stephen Pichon francia külügyminiszter jegyzéket intézett Brătianu román miniszterelnökhöz, amelyben megtiltotta a Budapest ellen irányuló támadás folytatását. Május 2-án Brătianu e kívánságnak megfelelően rendelkezett.³⁹

E hirtelen fordulat valószínű okát Tersen a francia katonai és polgári hatalom összeütközésében látja. Szerinte Clemenceau még lehetségesnek tartotta, hogy a Nyugatnak súlyos problémát okozó Magyar Tanácsköztársaságot diplomáciai nyomással, s nem kifejezetten katonai eszközökkel döntsék meg.⁴⁰

Miután a több oldalról bekerített Magyar Tanácsköztársaság felkészült a védelemre, május 20-án megindította offenzíváját a csehszlovák és román hadseregek egyesülési pontján Szlovákia felé. E hadműveleteknek, valamint a Clemenceau jegyzékeket követő időszaknak az eseményei ismertek.

A Magyar Tanácsköztársaság elleni támadások ismételt megindításával 1919. júl.-ban egyáltalán nem a jogos nemzeti területi igények kielégítésére fogtak fegyvert a szomszéd burzsoá államok hadseregei, hanem a proletárhatalom megdöntése eszközeként szerepét vállalták. A Magyar Tanácsköztársaság — mely tehát nem állt a területi épség elve alapján — léteért és az imperialista hódítás alapján álló területi rendezés ellen harcolt!

A Királyhágón inneni területek egy része — mint az eddigiekből is kiténik — 1919. március 21-e után rövid ideig a Magyar Tanácsköztársasághoz tartozott. A román csapatok intervenciójának megindulását e területek, s a Tiszántúl magyar reakciós körei is sürgették. Most már — ellentétben Erdély elvesztése felett érzett honfiúi búbanatukkal — nem fájt a fejük a kompakt magyar területek megszállásáért sem. Ez már nem a polgári Magyarország, hanem az első magyar proletárdiktatúra rovására történik. Osztályérdekeik olyannyira elnyomják előzőleg fennen hirdetett nemzeti érzelmeiket, hogy felszabadítóként üdvözlik a román csapatokat megszemlélő királyt. Külföldről (Bécs), vagy imperialista csapatok védelme alatt szervezik az összeesküvést (Szeged), frontot nyitnatnak (Kratohvil ezredes), s felvonulási terveket szolgáltattak ki stb.

³⁸ Ügyancott.

³⁹ Lásd: Emile Tersen egyetemi tanár, a Francia Kommunista Párt Történeti 40. évfordulóján ismertetett. Az antant, (különösképpen Franciaország) és a Magyar Tanácsköztársaság. (1917—1919) A Magyar Tanácsköztársaság történelmi jelentősége és nemzetközi hatása. Előadásgyűjtemény Bp, Kossuth 1960. 168. old.

⁴⁰ Uő. 169. old.

A szomszédos országok burzsoá kormányai a győztes imperialista hatalmak érdekei szolgálatában — a forradalmi Magyarország leverésében betöltött szerepük által — elérték a békekötések alkalmával a többségében népeik által lakott területeken túl is bizonyos politikai, stratégiai, gazdasági és közlekedési érdekek érvényesítését.

*

A Károlyi-kormány felemás megoldási kísérletein tehát a nemzetiségek gyakorlati tettei messze túlhaladtak. A tanácskormány nemzetiségi politikája realizálásának előfeltétele a proletárhatalom fennmaradása lett volna. A Szlovák Tanácsköztársaság mintájára létrejöhetett volna Erdélyi Tanácsköztársaság, — akár egy Dunai Szocialista Államszövetség is.

A Tanácsköztársaság leverésével az adott időszakban közép-európai viszonylatban elbukott a nemzeti kérdés szocialista megoldásának lehetősége. Így került sor a különböző árnyalatú burzsoá ún. megoldásokra, pl.: a csehszlovák polgári demokratikus, a román bojári-kapitalista, majd a román és magyar fasiszta »megoldásokra«. 1945 után ismét lehetőség nyílt a kérdés szocialista rendezésére a proletár internacionalizmus elvei alapján. A Román Népköztársaság 1952-ben létrehozta a kompakt magyar lakosságú székely megyék területén a Magyar Autonóm Tartományt.

КАРОЛЬ ГУЙА
СТРЕМЛЕНИЯ К РЕШЕНИЮ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОПРОСА
В ТРАНСИЛЬВАНИИ В 1918—1919 ГГ.

Господствующие классы Венгрии, становившейся в ходе исторического развития многонациональным государством, не удовлетворили законных требований национальностей. В результате первой мировой войны распалась Австро—Венгерская Монархия, образовались самостоятельные, или же увеличенные национальные государства.

Настоящая статья изучает в отношении Трансильвании, стремления к спасению суверенитета Венгрии буржуазно-демократическим правительством Кароли и его министром по делам национальностей Оскара Яси. Статья излагает за последние списательные попытки трансильванских венгерских господствующих групп, а также план их характерного представителя, Элемера Дьярфаша, по созданию автономной Трансильвании. Однако митинг трансильванских румынских народных масс, происшедший 1-го декабря 1918 г. в городе Альба Юлия, в сущности был выражением права на самоопределение. Это стремление румынской буржуазии к соединению, к расширению национального рынка, совпало с интересами румынского народа.

Нагруженный прежней национальной политикой венгерских господствующих классов, следствиями проигранной войны, вопреки воле народов, договору, заключенному в Бухаресте условиям перемирия, пеловичатые попытки правительства Кароли не имели никакого значения.

Руководители-коммунисты Венгерской Советской Республики, в первую очередь Бела Кун, нарком иностранных дел, поняли, что борьба за национальное освобождение связана друг с другом, и они действовали соответственно этому. Они отказались от территориальной неприкосновенности Венгрии, от принципа исторического права, выдвигаемого до тех пор господствующими классами. В то же время Венгерская Советская Республика героически боролась за своё существование против совместного нападения соседних буржуазных государств, стуживших целям направленным против пролетарской революции победившими западными империалистическими державами. Вместе с поражением Венгерской Советской Республики потерялась возможность социалистического решения национального вопроса, черты которого начали развёртываться при кратковременном существовании Словацкой Советской Республики.

KÁROLY GULYA
LES TENTATIVES A RÉSOUDRE LE PROBLEME DES NATIONALITÉS
DE TRANSYLVANIE EN 1918—1919

Les classes dirigeantes de la Hongrie, devenue un pays multinational au cours de son développement historique, n'avaient pas satisfait les justes prétentions des nationalités. La première guerre mondiale eut pour résultat la dislocation de la Monarchie Austro—Hongroise, la formation des États nationaux indépendants et accrus.

L'étude présente par rapport à la Transylvanie donne un aperçu des efforts du gouvernement bourgeois-démocratique de Károlyi et d'Oscar Jászi, son ministre des minorités nationales, pour sauver au moins partiellement la souveraineté hongroise. Elle fait l'analyse des tentatives tardives de sauvetage des milieux di-

rigeants hongrois en Transylvanie, ainsi que du projet d'Elemér Gyárfás, représentant marquant de ces milieux, relatif à la création d'une Transylvanie Autonome.

Cependant, l'assemblée générale des masses populaires roumaines le 1 décembre 1918 à Gyulafehérvár fut, dans son essence, l'expression du droit d'auto-détermination. Les aspirations de la bourgeoisie roumaine à l'union, à l'élargissement du marché national, coïncida avec les intérêts du peuple travailleur roumain. En face des conséquences d'une guerre perdue, de la volonté des peuples; des clauses du traité de Bucharest, des règlements de l'armistice et sous le fardeau de la politique nationalitaire antérieure des classes dirigeantes hongroises, les tentatives équivoques du gouvernement Károlyi ne signifèrent rien du tout.

Les dirigeants communistes de la République des Conseils Hongroise, — en premier lieu Béla Kun, commissaire des affaires étrangères, — comprirent qu'il y avait un rapport étroit entre la lutte pour la libération sociale et nationale du peuple, et ils agirent en conséquence. Ils renoncèrent au principe d'intégrité territoriale de la Hongrie, au droit historique, proclamé jusqu'alors par les classes dominantes. En même temps la République des Conseils Hongroise lutta héroïquement pour son existence contre les attaques coordonnées des pays voisins bourgeois; ces attaques servirent également les objectifs contre-révolutionnaires des grandes puissances occidentales victorieuses.

Avec la chute de la République des Conseils la possibilité d'une solution socialiste du problème des nationalités échoua pour un temps considérable, à un moment historique où les contours d'une telle solution se dessinèrent déjà pendant la brève existence de la République des Conseils en Slovaquie.

SZÉKELY LAJOS

ALBERT MATHIEZ: A FRANCIA FORRADALOM

Albert Mathiez *A francia forradalom* c. három kötetes műve kiemelkedő helyet foglal el az utóbbi évtizedek nagy francia forradalomra vonatkozó történetírásában. Megjelenésekor méltán keltett érdeklődést nemcsak a szerző hazájában, hanem külföldön is. Csak a Horthy-korszak sovíniszta, haladásellenes szellemi élete, a magyar történettudományban akkor uralkodó, reakciós szellemtörténeti irányzat és az egyetemes történelem periférikus, minden haladó külföldi tudományos forrástól elszakított itthoni művelése magyarázza, hogy e nagyhatású munkát nálunk még a legszűkebb szakmai körökben is alig tartották számon.

A Horthy-korszak 1936-ban kiadott reprezentatív, négy kötetes egyetemes történetére jellemző, hogy az újkori rész szerzője, Hajnal István, aki ezekben az évtizedekben az egyetemes történet legismertebb hazai művelőjének számított, a nagy francia forradalomról szóló fejezetet nem írta meg. A feladatot egy alig ismert, kezdő kutatóra bízták, aki e fejezethez nem használta fel többek között Mathiez alapvető s ebben az időben újnak számító szintézisét sem. A szerző jegyzeteiben csupán Mathiez két kisebb jelentőségű munkájára utal (*Autour de Robespierre, 1926; Autour de Danton, 1926*), de ezeket — korántsem megalapozottan — mindjárt szocialista alaphanggal és elfogultsággal vádolja.¹ Egyébként az általa megírt részlet elárulja, hogy a megjelölt Mathiez-tanulmányok a legcsekélyebb hatást sem tették felfogására, mert nem illettek bele alapvetően forradalom-ellenes koncepciójába.

Pedig Mathiezt — jöllehet sohasem lett szocialista — a nagy francia forradalom XX. századi történetíróinak sorában megkülönböztetett hely illeti meg. Egész életművével, de főleg most tárgyalt munkájával — a XIX. század második felében működött pozitivisták történetkutatók hatalmas anyagfeltáró tevékenysége és saját kutatásai alapján — tovább fejleszti a múlt század haladó polgári történetírásának legjobb eredményeit, s ezzel megteremti a folytonosságot és kapcsolatot a francia forradalom történetének mai leghaladóbb, marxista művelőihez is. Mathiezt nemcsak életművének folytatója, a nemrég elhunyt Georges Lefebvre vallotta tanítómesterének, aki Mathiez halála után még több mint egy negyedszázadig szorosán haladt példaképe nyomán, hanem olyan neves marxista történészek is sokat tanultak tőle, mint Jean Bruhat és a nemrég nálunk járt Albert Soboul. Nagyra becsülik — bár több kérdésben bírálják — Mathiez műveit a szovjet történetírók is (így pl. A. Z.

¹ Egyetemes történet III. kötet — Hajnal István: Az Újkor története. Bp., 1936. 667.

Manfred), akik a francia forradalom történetének korszerű tudományos feltárása érdekében, jelentős korábbi hagyományokra támaszkodva, a franciák után a legtöbbet tették.

Egyébként Mathiez örökségének kétféle folytatását önmagában is nagyon tanulságos megvizsgálni. Az említett Georges Lefebvre két fontos művének, a »*Les Thermidoriens*«-nek és a »*Le Directoire*«-nak megírásakor azt tűzte ki célul, hogy Mathiez félbemaradt munkáját az 1794—99-es időszakra vonatkozóan folytassa, lehetőleg semmiben meg nem sértve tanítómesterének történetírói felfogását és mindenben felhasználva ezzel a periódussal kapcsolatos részkutatásainak eredményeit.² Lefebvre több helyen ki is nyilvánítja, hogy történetírói tevékenységének ez a legfőbb irányelve. A következmény az lett, hogy bár Lefebvre tisztességes helyet foglalt el az utolsó három évtized francia történetírásában, és személyi tekintélye évről évre nőtt, korántsem játszhatta nagy elődjének szerepét, különösen nem a haladó francia történetírás jelene és jövője szempontjából. Idézett művében is — számos jelentős eredmény mellett — kísért az epigonizmus és az eszmei—tudományos elégtelenség, amelyet az egykori pozitivisták iskola legjobb hagyományai (polgári radikalizmussal párosulva is) jelenthetnek korunkban.

Mathiez következetes marxistává lett francia tanítványainak és a szovjet történészeknek a példája bizonyítja, hogy újat, tanulságosat és jelentékenyét mondani a szinte áttekinthetetlen irodalommal rendelkező nagy francia forradalomról ma már csak Mathiezt túlhaladva, mégpedig elsősorban eszmeileg túlhaladva, a marxizmus talajáról lehet. Hogy konkrétan hogyan értjük ezt, a továbbiakban kiderül.

Bizonyos azonban, hogy Mathiez »Francia forradalma« ma is szerves és elevenen ható része a haladó francia történetírásnak, mégpedig olyan témakörben, amely másfél évszázad óta mind a francia, mind a külföldi történetírásban kiemelkedően fontos helyet foglal el, és Franciaországban bizonyos tekintetben próbáköve minden eszmei—politikai irányzatnak.

Mikor Mathiez kutatói pályáját 22 éves korában, 1896-ban megkezdte, a francia történetírás uralkodó pozícióit a pozitivisták történetírói iskola képviselői foglalták el. A pozitivisták történetészek kétségkívül hatalmas anyagfeltáró munkát végeztek, egyebek között a nagy francia forradalom politikai és gazdasági tényezőinek aprólékos tisztázása érdekében is. Több évtizedes, szorgos anyaggyűjtő munka árán szinte lenyűgöző méretű forráspublikációkkal bővítették a hozzáférhető történelmi tényanyagot. Ekkor indult meg pl. az 1789-es rendi országgyűlési választások »cahier des doléances«-ainak kiadása, amely annyira fontos különösen a parasztság forradalom előtti helyzetének tisztázása szempontjából, mivel a szövevényes feudális kötelezettségekre vonatkozó számtalan okmány legnagyobb részét az 1789-es parasztfelkelések során megsemmisítették. Nagyon fejlődött ebben az időszakban a helytörténeti kutatás is, megírták a megyék, sőt kisebb helységek forradalom alatti történetét.

A történelmi kutatásoknak és publikációknak e mennyiségi fellendülése azonban a polgári történettudomány eszmei és tudományos dekadenciájának leplezője is egyben. A pozitivisták irányzat mögött az ön maga létfeltételeivel ellentétbe került burzsoázia szkepticizmusa, filozófiai agnoszticizmusa húzódik meg: »pártatlan« tudományosságot hirdetve, objektíve lemond a társadalom valóságos belső folyamatainak, fejlődési törvényeinek összefüggő vizsgálatá-

² Vö. *Lefebvre: Les Thermidoriens*. Paris, 1950. 6.

ról, lemond az általa »elvontnak és önkényesnek« itélt tudományos következtetések igényéről, mert ezek közvetlenül vagy végső kicsengésükben osztályuralma ellen szólnak. A pozitívizmus, miközben a tudományt csupán a tények leírójának szerepére kárhóztatja, s a tényeket csak meghatározott érzeteknek, tudatállapotoknak tartja, magát a küzdőteret kívánja megsemmisíteni, amelyen a materialista filozófia, a materialista tudomány az idealizmussal szemben előnyomul.

A fiatal Mathiez mindjárt pályája kezdetén a pozitívista történetírói iskolához kapcsolódott, és ahhoz — saját vélekedése szerint — mindvégig hű is maradt. Egymás után kiadott tanulmányaihoz más reflexiót jóformán nem is fűz, mint hogy csupán a »pártatlan« tudományosságnak kíván eleget tenni történetírói munkásságával. Élete fő művéről, »A francia forradalom«-ról is azt írja, hogy mindössze pontos, világos és eleven tablót kíván festeni e korról³ Valójában azonban csak egy vonatkozásban maradt következetesen hű a klaszszikus pozitívista iskolához: a történelmi tényanyag kitaró gyűjtésében és vizsgálatában, a szinte hihetetlen méretű ismeretanyag felhalmozásában és felhasználásában.

A francia pozitívista történettudomány csupán ebben a tekintetben hagyott értékes örökséget az utókorra, és ha egyes kiemelkedő képviselői ezen felül is elértek maradandó tudományos eredményeket (pl. Aulard), ez azzal magyarázható, hogy nem elégedtek meg a pozitívista program teljesítésével, hanem túlmentek a tények egyszerű regisztrálásán.

Mathiezre jellemző, hogy a francia forradalomról szóló szintézisének megírására 25 évig készült, és ennek során önálló kutatómunkát folytatott minden olyan területen, amelynek feltárását a történelmi irodalomban hiányosnak vélte. Ebben a negyedszázadban fokozatosan kitágította alkotó szellemének pozitívista korlátait, — mint majd látni fogjuk — olyan tanulmányokkal gazdagította a francia forradalom történetírását, amelyek a kor égető társadalmi, politikai problémáihoz igen egyértelműen és progresszíven szóltak — esetenként a szerző szubjektív szándékain túl is haladva.

Mi a magyarázata annak, hogy Mathiez a Harmadik Köztársaság imperialista Franciaországában a haladó tudományosságot, a haladást szolgálta? Milyen eszmei—politikai ráhatások tették lehetővé, hogy Mathiez, a vezető pozitívista történészeket túlhaladva, meg tudta tenni ezt az impozáns fejlődési utat? Az egyik fontos momentum, hogy történetírói pályájának kezdetén, a századforduló idején a francia polgári radikalizmus utolsó valóságos és jelentékeny harcát vívta a klerikális—monarchista erők visszaszorítása érdekében. Ismeretes, hogy a kor legbecsületesebb haladó polgári szellemei, közöttük Zola, milyen bátran vetették magukat ebbe a küzdelembe. Mathiez figyelmét e nagy politikai összecsapások tartósan az egyház francia forradalom alatti szerepére irányították. Megírta egyik első tanulmányát, amelynek címe »Róma és a francia klérus az alkotmányozó nemzetgyűlés idején« (*Rome et le Clergé français sous la Constituante*); ezt követte másik műve, »A forradalom és az egyház« (*La Révolution et l'Église*). Mathiez a korai tanulmányai — részben az általa feltárt új történelmi tények tükrében — rámutattak a klérusnak Róma által irányított, kiterjedt ellenforradalmi tevékenységére egy olyan időszakban, amikor az alkotmányozó gyűlés a vallás kérdését a legteljesebb tapintattal kezelte, viszont szükségképpen fellépett a polgári átalakulás érdekében az egyház feudális hatalma ellen.

³ A. Mathiez: *La Révolution française* I. Paris, 1925. p. V.

Ismeretes azonban, hogy a Waldeck-Rousseau és a Combes kormányok antiklerikális kultúrpolitikai harcai után a francia polgári radikalizmus végleg elsekélyesedett, és csupán egy színárnyalatává lett a fejlődő szocialista munkásmozgalom ellen fellépő burzsoá politikai tábornak. Mathiez éppen ezekben az időkben, az 1900-as években került szorosabb kapcsolatba Jean Jaurès-zel, a kiváló történésszel, aki ekkor a francia szocialista párt vezetője volt.

Jaurès felfigyelt a tehetséges fiatal történészre, és igénybe vette segítségét, amikor a francia forradalomról szóló, több kötetes nagy munkáját kiadásra készítette elő. Ismeretes, hogy Jaurès nem volt következetes marxista, de bátran szembefordult az imperialista kormányok, mindenekelőtt a francia kormány háborús politikájával, és 1914-ben, a világháború első napján, áldozatául is esett az elvakult francia sovinszták merényletének. Bár Mathiez kapcsolata Jaurès-zel elsősorban tudományos jellegű volt, Jaurès mégis jelentékeny hatást gyakorolt eszmevilágára és politikai nézeteire. Egyrészt hozzásegítette annak tisztázásához, hogy az agresszív, sovinszta politika támogatása és az igazi patriotizmus egymással ellentétes, egymást kizáró felfogást és magatartást jelentenek, másrészt figyelmét a munkásmozgalomra irányította. Mindkét eredmény rendkívül fontos Mathiez történetírói látókörének tágulása, társadalomszemléletének mélyülése, gazdagodása szempontjából. Így válik érthetővé, hogy a világháború megrázó élményei nyomán rokonérzéssel fordult a szocialista forradalom Oroszországa felé. Felemelkedett Franciaország ama nagy haladó személyiségei, Henri Barbusse, Anatole France, Romain Rolland közé, akik megérezték, hogy az imperialista háború népeket pusztító katasztrófájából kiutat csak a munkásosztály világraszóló forradalma vag. Ennek hatása alatt írta később Bolsevizmus és jakobinizmus c. cikkét,⁴ amelyben Lenint az általa legnagyobbnak tartott történelmi alakhoz, Robespierre-hez hasonlítja.

Mindez nem jelenti azt, hogy Mathiez bármikor is a marxizmus, a történelmi materializmus talajára került volna. De rokonérzése az Októberi Forradalom és Szovjet-Oroszország, valamint a munkásmozgalom iránt, továbbá egyes, általa megismert és elfogadott marxista tanítások megóvták attól, hogy a győztes francia imperializmus nép- és emberellenes eszmei öblekbe rabul ejtse. Sőt, mindez segített tovább oldani pozitivistá szemléletének és alkotói módszerének béklyóit, bár ezektől sohasem szabadulhatott meg teljesen.

Még egy igen fontos mozzanatot ki kell emelni történetírói kibontakozásával kapcsolatban. Mathiez kezdettől fogva becses örökségnek tekinti a francia forradalom történetírásának haladó hagyományait, Thiers, Thierry, Guizot, Michelet és mások alapvető eredményeit a forradalmi burzsoázia elszánt feudalizmus-ellenes harcának ábrázolásában és a küzdelem történelmi jelentőségének, korszakos progresszív hatásának felismerésében.

De minden hagyományossá vált megállapodást felülvizsgál, »alapjaiban kívánja rekonstruálni a forradalom valóságos menetét.« És bár közvetlen polémia ritkán bocsátkozik, ő az, aki véglegesen és teljesen szétosztja Lamartine történelmi legendáját a girondistákról.

Az elmondottak nyomán érthető, hogy a hivatalos Franciaország kultúrpolitikai tényezői bizalmatlansággal tekintettek Mathiezre. Bár 1926-ban meghívták a Sorbonne-ra előadónak, a nagy francia forradalom története tanszék-

⁴ Bolchevisme et Jacobinisme. Une brochure. Paris, é. n. E műve a L'Humanité könyvtára c. sorozatban jelent meg.

két nem vele töltötték be.⁵ Pedig történetírói munkásságán túl is rengeteget tett a francia forradalom kutatásának előmozdításáért. Megindította a »*Les Annales Historiques de la Révolution Française*« c. folyóiratot, amely ma is fennáll, és új, nagy lendületet adott a forradalomra vonatkozó történeti kutatásoknak. Ő szervezte meg a Robespierre-rel foglalkozó történész-csoportot is, amely — egyebek között — a nagy forradalmár beszédeinek, írásainak és jegyzeteinek kiadását is célul tűzte ki.

Alkotó ereje tetőpontján, 1932. február 25-én előadói székében érte el a halál.

Bár Mathieznek még nagy tervei voltak (így pl. meg akarta írni a direktórium korának történetét), életműve mégis befejezettnek, megkoronázottnak tekinthető. Megalkotta élete fő művét, »A francia forradalmat«.⁶ Ennek első kötetét, amely az alkotmányos monarchia időszakát tárgyalja, 1921-ben adták ki először; a girondista köztársasággal foglalkozó második kötet 1924-ben jelent meg; a harmadik kötet, amely a jakobinus diktatúráról szól, »*La Terreur*« alcímen 1927-ben került kiadásra. Műve elkészültének huzamos ideje is jelzi, hogy Mathiez rendkívül gondosan, körültekintően alkotott. Különös gondot fordított a rendelkezésre álló roppant forrásanyag megválogatására, mert azok közé a szerzők közé tartozik, akik szívesen és sokat beszéltek forrásaikat.

A nem-szakember olvasó számára is feltűnik, hogy művének bevezető részében milyen csekély teret szán a francia forradalom előzményeinek, különösképpen a francia forradalom ideológiai előkészítésének és a forradalmi válság kialakulásának. Bevezető mondataiból kiderül, hogy itt nem valami sajátos történetírói ökonómiáról van szó, hanem pozitivistá történetészemléletének maradványáról.

»A forradalmak — írja — sokáig észrevétlenül lappanganak, míg bizonyos előre nem látott körülmények folytán elötörnek a napvilágra. A francia forradalom is lassú, egy évszázadot meghaladó előkészület műve volt... Napról napra mélyült a szakadék a valóság és a törvények, az intézmények és az erkölcsök, a betű és a szellem között, s ebből a szakadékból tört fel a forradalom.«⁷

A szerző ezzel a megállapításával lényegében be is fejezi azoknak a mélyben ható folyamatoknak összefüggő vizsgálatát és értékelését, amelyek a forradalmi válsághoz és a forradalomhoz vezettek. Rövid úton és igen szűkszavúan rátér a forradalom előtti társadalom ábrázolására, lemondva arról, hogy a belső gazdasági és társadalmi folyamatokat mozgásukban vizsgálja, és belőlük általánosító következtetéseket vonjon le.

E fontos kérdések megkerülése mögött az a ki nem mondott álláspont húzódik meg, hogy a nagy történelmi események végső mozgatói nemcsak abban az időszakban maradnak megismerhetetlenek, amikor a felszín alatt hatnak, hanem lényegében mindvégig. Valójában ezek a társadalom fejlődéstörvényeinek megfelelő folyamatok természetesen nemcsak utólag tárhatók fel, hanem egyidejűleg is, abból a célból, hogy a társadalmi cselekvés, a gyakorlati politika felhasználja ezeket, és támaszkodjék rájuk, befolyásolja, gyorsítsa vagy lassítsa menetüket, — de ez a feltárás csupán a leghaladottabb világnézet és tudományosság alapján lehetséges. A forradalmi válság kiala-

⁵ A francia forradalomról szóló, nemzetközi visszhangot keltő művének megírása idején meg kellett elégednie a dijoni egyetem katedrájával.

⁶ Magyarul 1957-ben jelent meg Budapesten, a Bibliotheca kiadásában.

⁷ A. Mathiez: A francia forradalom. Bp., 1957. 7.

kulásának megvannak a Marx és Lenin által felfedett tudományos kritériumai, amelyek kulcsot adnak a francia forradalom előtörténete, a forradalmi válság kialakulása rendkívül bonyolult problematikájának tudományos feltárásához és megismeréséhez. Nem véletlen, hogy elsősorban szovjet kutatók rajzolták meg legbiztosabb kézzel e dinamikus folyamatok kibontakozását.

Van viszont Mathieznek mindjárt a bevezetőben egy rendkívül fontos megállapítása: »A valódi forradalmak — írja — nem érik be az államformák és kormányok személyi kicserélésével, hanem gyökerestől alakítják át az intézményeket, és más kézbe adják a tulajdont.«⁸

Miután a szerző ezt az álláspontját következetesen érvényesíti a forradalom egész történetének tanulmányozásában, véleménye fontos következtetésekre ad alapot. Kitűnik, hogy Mathiez, elismerve a valódi forradalmak hatalmas történelemformáló szerepét, ezt nem csupán a polgári forradalmakra korlátozza, hanem hallgatólagosan érvényesnek vallja a műve megírásakor már végbement Októberi Szocialista Forradalomra, tehát a proletárforradalmakra is. Ezt annál inkább fontos kiemelni, mert ismeretes, hogy a restaurációs periódus haladó polgári történetírói, élükön Guizot-val, a francia munkásosztálynak a februári forradalomban történt fellépése és még inkább júniusi felkelése után élesen szembefordultak korábbi haladó álláspontjukkal a forradalmak történelmi funkcióját illetően. A proletariátus fenyegető forradalma tette a burzsoáziát általánosan forradalomellenessé, beleértve saját forradalmi hagyományait is. Különösen áll ez a jakobinus diktatúrára, amelynek elvetése, eltorzítása és reakciós bírálata ettől kezdve vörös fonalként húzódik végig az egész polgári történetíráson. Mathiez — a fentebb vázolt előzmények és okok következtében — egy, a burzsoázia uralma szempontjából sokkal kiélezettebb történelmi korszakban sem ezt az utat járja. Ahhoz azonban, hogy a nagy francia forradalom egészét a történelmi haladás nagy és győzelmes osztályháborújának foghassa fel, nem tagadhatta a proletárforradalmak létjogosultságát sem.

Fent idézett nézőpontjának érvényesítésével függ össze, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés tevékenységének ábrázolása közben nagy gondot fordít a tulajdonviszonyokban végbemenő változások pontos feltárására. Bár az 1789. július—szeptemberi parasztfelkelések jelentőségét csak a július 14-i győzelem eredményeinek megszilárdítása szempontjából értékeli kellő módon, mégis meggyőzően mutatja ki, hogy az augusztus eleji törvények nem a liberális nemesség »nagylelkűségéből« születtek, hanem a parasztság forradalmi nyomása következtében; megmutatja azt is, hogy a feudalizmus eltörlésének elvi deklarálása nem szabadította meg a parasztságot a legsúlyosabb feudális terhektől, továbbá hogy az augusztusi törvények fő hasznélvezője a nagyburzsoázia volt, amely ekkor szinte teljes mértékben kivívta az ipari és kereskedelmi tevékenység, a tőke szabadságát Franciaországban.

Mathiez mélyrehatóan elemzi az 1789. novemberi, az egyházi javakat elkobzó törvény által teremtett új helyzetet, mind a tulajdonviszonyok egyre mélyebbre ható változását illetően, mind pedig az egyház és állam viszonyának új rendezéséből származó politikai problémák tekintetében. Gazdag tényanyaggal bizonyítja, hogy az agrárkérdés a nagyburzsoázia javára s a szegényparaszti tömegek kisémmizésével került ekkor megoldásra, összefüggésben a törvényhozó gyűlés pénzügyi politikájával is. Megmutatja, hogy az egyházi

⁸ Uo.

javak elkobzása nyomán támadt helyzetet nemcsak Róma, de a francia klérus nagy része sem fogadta el, harcolt ellene, s ennek folytán csakhamar hátrázott ellenforradalmi erővé vált, amely maga vitte a vallás ügyét a politikai harcok forgatagába.

Gazdag tényanyag alapján rajzolja meg az Alkotmányozó Nemzetgyűlés pénzügyi politikájának kaotikus állapotát, amelyben az a tendencia rajzolódik ki igen élesen, hogy a vagyonos burzsoázia minden tekintetben egyedüli haszonélvezője kíván lenni a forradalom gazdasági vívmányainak, s a forradalom »költségeit« a szegény néprétegekre hárítja.

Mindebből nem következik sem az, hogy Mathiez nem méltányolja kellőképpen a forradalmi burzsoázia haladó történelmi szerepét, sem pedig az, hogy valóságos méreteiben és mélységében ki tudja mutatni azt a hatást, amelyet a városi plebejus tömegek és a parasztság a forradalom menetére, továbbfejlesztésére gyakoroltak. Ez utóbbi kérdésben nem egyszerűen arról van szó, mintha Mathiez nem venne tudomást az 1790—92-es parasztmozgalmakról, amelyek radikális agrárreformot követeltek, vagy a városi zendülésekről, amelyek újra és újra jelezték a plebejus tömegek szociális elégedetlenségét. Inkább azt mondhatnánk, Mathiez vonakodik felismerni vagy megállapítani, hogy a néptömegek ösztönös mozgása a »valódi egyenlőség« megteremtése irányába nemcsak tömeget biztosit a forradalom számára a feudális erővel vívott hatalmas osztályharc válságos pillanataiban, hanem a forradalom továbbfejlődésének is állandó motorja.

Mathiez egyébként részletesen és rendkívül meggyőző erővel mutatja be a monarchia és a feudális erők ellenforradalmi kalandorpolitikájának újabb és újabb állomásait. Ez önmagában nem volna újszerű történetírói feladat, ha Mathiez több olyan részletet fel nem tárna, amely bizonyítja, hogy az udvar ismétlődő ellenforradalmi celszövéseihez a kedvező feltételeket a hatalmon levő nagyburzsoázia különböző csoportjai is segítették megteremteni, mivel szövetségük a forradalmi néptömegekkel szükségképpen nemcsak meglazult, hanem a burzsoázia és az általa kizsákmányolt dolgozók között az osztályharc új frontja kezdett kialakulni.

Különösen fontos ebben a tekintetben az 1792-es francia hadüzenet Auszriának, azaz a háború kérdése. Mathiez nem elégszik meg annak részletes bemutatásával, hogy e hadüzenetben az udvar és a feudális reakció táborának ellenforradalmi, hazaáruló tevékenysége tetőfokára ért, mert a háború kirobbantásával a vezető feudális hatalmakat rázúdították Franciaországra, eleve francia vereségre spekuláltak, s azt belülről igyekeztek minden eszközzel előidézni. Bemutatja azt a küzdelmet is, amelyet Robespierre — átlátva az udvar tervein — a jakobinus klubban Brissot és a többi girondista ellen folytatott a béke megőrzése érdekében. E mozzanat nemcsak azért fontos, mert Robespierre és hívei politikai kibontakozásának egy kevéssé értékelt részletére derít fényt, és igazolja, hogy következetes forradalmi politikát csak a jakobinusok folytattak az augusztus 10-i felkelés előtt, de bizonyítja azt is, hogy Mathiez a girondistákhoz fűződő egyetlen illúzióban sem osztozik. Megmutatja, hogy a girondisták, amikor a háború mellett foglaltak állást, a forradalom belső erőforrásait kívánták elapasztani, és ugyanakkor a »természetes határok« jelszavával gazdaságilag kiaknázzható új területeket, új piacokat kívántak szerezni. Ezzel a politikával az udvar ellenforradalmi terveinek malmára hajtották a vizet, különösen miután az így elnyert miniszteri tárcákat sem fordították a honvédelem hatékony megszervezésére. Mathiez megcáfolja azt a le-

gendát, mintha a girondisták — legalábbis 1792 tavaszán és nyarán — demokratikus nemzeti politikát folytattak volna, és leleplezi, hogy a Gironde júliusi közeledése a Hegypárthoz csupán taktikai jellegű és átmeneti igazodás volt a végsőkig kiélezett helyzetben, amikor a határokon katonai összeomlás, Párizsban pedig újabb forradalmi felkelés fenyegetett. Lépésről lépésre nyommon követi a girondisták ingadozó magatartását és azt a törekvésüket, hogy a monarchia megdöntése után kialakult helyzetet a maguk javára használják ki. Bemutatja, hogy a Gironde az őszi nagy katonai győzelmeket milyen céltudatosan aknáztta ki korábbi háborús politikájának igazolására, sőt annak a legendának az elterjesztésére, hogy a girondisták mindig a köztársasági mozgalom és a honvédő patrioták első soraiban jártak.

Mathiez eredményei ebben a vonatkozásban azért is rendkívül fontosak, mert a girondista színezetű történetírás Lamartine-től kezdve nemcsak általában idealizálta a girondisták történelmi szerepét (hogy annál élesebben fordulhasson szembe a jakobinus diktatúrával), hanem — 1793-as bukásuk okait kutatva — többféle változatban elterjesztette, hogy »eszményi elképzeléseik a köztársaságról és a demokráciáról« a politikai küzdelmekben megkötötték cselekvőképességüket, s ez volt döntő hátrányuk a jakobinusokkal szemben. A valóságban a Gironde-nak kialakulásától kezdve, hatalomra jutásán keresztül egészen bukásáig nagyon is világos és korántsem eszményi célkitűzései voltak: mind bel-, mind pedig külpolitikájában makacs következetességgel akarta realizálni a nagyburzsoázia, elsősorban a nagyiparos és nagykereskedő rétegek érdekeit a dolgozók rovására. Mathiez girondistákról szóló kitűnő fejtegeteinek talán egyetlen számottevő gyengéje, hogy éppen ezeknek az érdekeknek konkrét és sokoldalú érvényesülését nem mindig mutatja meg a Gironde gyakorlati politikájában.

Mathiez azt is újszerűen ábrázolja, hogy 1792 őszen Belgium, a Rajnavidék, Savoya és Nizza felszabadítása korántsem minden ellentmondás és zavar nélkül ment végbe. Ha egyfelől a forradalmi csapatok és a jakobinus érzelmű parancsnokok híven teljesítették felszabadító küldetésüket, és valóra váltották a Konvent hires határozatát, amely az elfoglalt idegen területeken átfogó antifeudális rendszabályok bevezetését deklarálta, másfelől a Gironde politikája utat nyitott e területek katonai megsarcolásának, kifosztásának is. Ha a Hegypárt, a francia néptömegek érdekeit és hangulatát kifejezve, a demokratikus hazafiság és forradalmi testvériség álláspontját képviselte e kérdésben is, a girondisták burzsoá nacionalizmusa már a polgári hatalom bölcsőjénél megnyilvánult: nem voltak hajlandók »ingyen« osztogatni a szabadságot. Mathiez eredményei alátámasztják és kiterjesztik Marx ama megállapításának érvényességét, hogy a francia burzsoázia háborúi forradalmasították és kifosztották Európát. Mathiez korántsem becsüli le a forradalmi seregek győzelmeinek valóban korszakos hatását a felszabadított területek polgári haladása szempontjából, csupán a történelmi igazságnak megfelelően bizonyítja: a burzsoázia forradalmi korszakában sem tagadta meg, hogy maga is kizsákmányoló osztály, s ennek megfelelően felszabadító hivatását is ellentmondásosan tölti be. De ezt az általánosító következtetést, amelyhez az ő bizonyítékai alapján sem fér kétség, nem mondja ki nyíltan Mathiez, mert nyilván zavarná »pártatlansága« illúzióját önmaga előtt.

Ugyanakkor pontosan érzékeli, és széleskörűen ábrázolja, hogy a Gironde elsősorban gazdaságpolitikája miatt került végleges ellentétbe 1793 telén és tavaszán a forradalmi néptömegekkel. Bemutatja a fokozódó szociális elége-

detlenséget, amelynek talaján kispolgári egyenlősítő és utópisztikus kommunista nézetek is kisarjadtak. Utal Bonneville, Petitjean, Lange és mások elképzeléseire, amelyek nem annyira a tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, mint inkább az élelmiszerek, főként a gabona társadalmi igénybevételét és elosztását célozták. Persze Mathiez ezeket az elképzeléseket egyszerűen »kommunista« törekvéseként tartja számon. De talán nagyobb az az érdeme, hogy polgári szerző léte a társadalmi gondolat fejlődése szempontjából igen fontos nézetekre ráirányítja az érdeklődést, semmint az a hibája, hogy nem érzékeli a különbséget a tudományos és az utópista kommunizmus között. Figyelmet fordít a »loi agraire« követelésének kapcsán kialakult mozgalomra is, feltételezhetően elsősorban azért, mivel a jakobinusok későbbi agrárpolitikáját nagymértékben befolyásolta.

Mathiez eléggé részletesen ábrázolja a »veszettek« mozgalmának kialakulását is. Ismeretes, hogy a »veszettek« a legszegényebb néprétegek szociális és politikai követeléseinek adtak hangot, megfogalmazva a polgári tulajdon korlátozásának szükségességét is a vagyontalanok érdekében. És bár Mathiez meggyőzően mutatja be a munkások, kézművesek, napszámosok elviselhetetlen életkörülményeit és a Gironde-nak a tőkés vállalkozás szabadságát minden eszközzel körülbástyázó gazdaságpolitikáját, nem tudja teljesen leküzdeni polgári elfogultságát Jacques Roux-ék mozgalmával szemben, amely pedig annyira fontos volt a forradalom továbbfejlődése szempontjából. Gyakran inkább fellépéseik anarchisztikus kinövésai, következetlenségei keltik fel figyelmét, mintsem az a körülmény, hogy a »veszettek« fejezték ki leginkább a forradalom legharcosabb társadalmi csoportjának politikai programját, és szövetségre lépve a hozzájuk közeledő jakobinusokkal, döntő segítséget nyújtottak a Gironde megbuktatásához, a jakobinus diktatúra alapjainak megvetéséhez. Nem állítható, hogy Mathiez ezeket a rendkívül fontos pozitív mozzanatokot teljesen figyelmen kívül hagyja, ellenkezőleg, ebben a tekintetben messzebb ment el, mint bármelyik történész elődje, hiszen még a haladó francia történetírásban is kezdetről fogva polgárjogot nyert a »veszettek« egyértelmű megbélyegzése, mint akik anarchiát, demagógiát és vérszomjat vittek a forradalomba. Mathiezt nem ilyen hagyományos elfogultság akadályozza meg, hogy a »veszetteket« igazi jelentőségüknek megfelelően ábrázolja művében. Sokkal inkább az a körülmény, hogy számára egyedül Robespierre és a köréje csoportosuló jakobinusok jelentik a forradalom minden irányzatához, pártjához és személyiségéhez a legfőbb mércét. S miután a jakobinusok csak igen lassan és csak a forradalmat fenyegető katasztrófa hatására közeledtek a »veszettekhez«, és fogadták el követeléseiket, Robespierre nyomán Mathiez sem képes a legszegényebb rétegek szociális követeléseit és harcuk jelentőségét kellőképpen megérteni és méltányolni.

Persze Mathiezt a történelmi valóság tisztelete megóvjá attól, hogy Robespierre személye köré legendát költson. Nem tartozik a naiv Robespierretisztelők közé, akiknek sorát a történetírók között Louis Blanc nyitotta meg, amikor Robespierre történelmi portréjának megrajzolása közben sokkal inkább személyes csodálata, mintsem gondosan elemzett történeti tények vezették.

Művének a jakobinus diktatúráról szóló része Mathiez történetírói működésének csúcspontját jelenti. Itt nyilvánul meg leginkább, hogy számos kérdésben milyen közel jutott a marxista felfogáshoz. Ábrázolása a diktatúra számos vonatkozásában helytálló; nemcsak azért, mert a jakobinus diktatúrában a

francia forradalom legmagasabb, történelmi kihatásaiban legfontosabb szakaszát látta, hanem azért is, mert a jakobinus osztályszövetségben végbemenő, a kapitalista viszonyok éretlensége következtében rendkívül bonyolult osztály- és rétegharcok gondos elemzésével sok olyan kérdésre adott választ, amelyet korábban a történettudomány még fel sem tudott helyesen vetni.

Ezzel kapcsolatos néhány igen fontos eredmény.

Az 1793-as katasztrofális válság előidézésében az intervenció seregek előnyomulása és a Vendée—Bretagne-i királypárti parasztfelkelések mellett igen fontos szerepük volt a megyék kétharmadában kirobbanó, girondista színezetű federalista lázadásoknak. Mathiez kimutatja, hogy a lázadás óriási földrajzi kiterjedése ellenére sem rendelkezett igazi tömegbázissal, a parasztság és a városi plebejus tömegek általában nem támogatták, sőt számos helyen fegyveresen léptek fel ellene. Ez a megállapítás közelebb visz bennünket a jakobinus diktatúra történelmi jelentőségű győzelmének megértéséhez, az 1793-as »csoda« egyik nagyon is valóságos összetevőjéhez.

Kiemelkedő eredménye Mathiez kutatásainak, hogy sokoldalú és meggyőző képet rajzol arról az útról, amelynek során Danton és újjazdag hívei, kiemelkedve a forradalmi kispolgárság soraiból, 1793-ban a jakobinus szövetségen belül már a burzsoázia képviselőivé válnak. Forradalmi múltjának gyakorlati megtagadásával a jakobinusok között e csoport fokozatosan az ellenforradalom kikristályosodási pontja lesz. Ennek a kérdésnek meggyőző tisztázása (Mathiez két külön tanulmányt is írt ezzel a céllal) választ ad egyben a francia polgári történetírásban oly sokat vitatott problémára, vajon Robespierre vagy Danton fejezte-e ki a nemzeti demokratikus érdekeket. E vita mögött voltaképpen nem kisebb jelentőségű probléma húzódik meg, mint az, hogy a következetes jakobinus forradalmárokat s a mögójük sorakozó népi tömegeket tekintsük-e az össznemzeti érdekek forradalmi képviselőinek, vagy pedig a jakobinus diktatúrával szemben jobbról fellépő, Danton vezette polgári rétegeket.

Mathiez rendkívül színesen és szinte drámai módon ecseteli azoknak a sorsdöntő heteknek az eseményeit, amikor 1793 szeptemberétől kezdve a jakobinusok végre elfogadták a plebejus tömegek minden fontosabb követelését, megkezdték végrehajtásukat, és a diktatúra, megszilárdult hatalmas tömegbázisára támaszkodva, mozgásba hozhatta félelmetes erejű forradalmi gépezetét a minden oldalról támadó ellenforradalmi erők szétzúzására.

A marxista történetírás tükrében azonban kimutatható, hogy Mathiez több vonatkozásban nem volt képes teljesen megszabadulni a szemellenzőtől, amellyel a falusi és városi tömegek spontán mozgalmaira tekint. Kétségtelenül felismeri a jakobinusok 1793 nyarán megalkotott radikális agrártörvényeinek jelentőségét, amelyek a földterület nagy részét a szegényparaszti lakosság kezébe adták, de ezzel a falu kérdését lényegében elintéztnek s a továbbiakban többé-kevésbé problémamentesnek látja. Nem veszi figyelembe azokat a gyors differenciálódási folyamatokat, amelyek a háborús viszonyok között igen hamar megindultak a falvakban, és nemcsak a különböző paraszti rétegeket állították egymással szembe, hanem később a jakobinus kormányzat gazdaságpolitikai hibáit hatásukban súlyosbították, és sietteték a paraszti tömegek elhidegülését a diktatúrától.

A másik fogyatékoság ennek az időszaknak a tárgyalásában az, hogy Robespierre, aki kétségtelenül az egész forradalomnak legjelentékenyebb történelmi személyisége, Mathiez szemléletében szinte teljesen elhomályosítja az

ún. baloldali jakobinusok (Chaumette, Momoro stb.) jelentőségét. Pedig az igazi kapcsolatot a jakobinus vezérkar s a forradalmi tömegek között elsősorban éppen ők teremtették meg, és próbálták megszilárdítani, nem pedig Hébert, aki többnyire anarchisztikus formában és csaknem teljesen negatív programmal (a terror fokozása, kereskedők üldözése stb.) inkább a tömeghangulatot, mint a plebejus rétegek valóságos érdekeit fejezte ki.

Annál figyelemreméltebbak Mathiez művében azok a részletek, amelyek az 1793-as nagy győzelem nyomán kialakult helyzettel foglalkoznak. Miután elmúlt a feudális restauráció közvetlen veszélye, a jakobinus osztályszövetség belső ellentmondásai azonnal kiéleződtek, a Robespierre vezette kormánzatnak mind jobbról a dantonisták, mind pedig balról a hébertisták részéről ellenzéke támadt. A szerző nem elégszik meg annak a harcnak a bemutatásával, amely a politikai élet csúcán végbement, és amelynek fő mozzanatai közismertek, hanem újszerűen mutatja meg, hogy ez a belső harc nagy politikai zűrzavart idézett elő az egész országban, és sok helyen a frontok teljes összekuszálódásához vezetett.

Mathiez a továbbiakban meggyőzően mutatja be Robespierre-t, a kiváló forradalmi államférfit, aki nemcsak a diktatúra védelmében, a külpolitika és a vallás bonyolult kérdéseiben képvisel helyes álláspontot a dantonista és a hébertista ellenzékkel szemben, hanem Saint-Just ösztönzésére kezdeményezte a forradalom átfogó, a polgári tulajdonba is belenyúló szociális programját, amely a ventőse-i határozatokban nyer lerögzítést. És bár Mathiez némileg túlértékeli e határozatok elvi és gyakorlati jelentőségét, nem kerüli el figyelmét, hogy végrehajtásukra egyáltalán nem került sor.

Rendkívül érdekes és fontos az a fejezet, amelynek Mathiez »A külföldiek összeesküvése« címet adja. A korábbi történetírásban különböző előjelekkel ugyan, de szinte minden szerző foglalkozott azzal a jelentékeny szereppel, amelyet a koblenzi, londoni és torinói emigráns központok játszottak a forradalmi Franciaország elleni küzdelemben. Mathiez volt az első, aki kiterjedt kutatásokat végzett annak felderítésére, hogy az ellenséges hatalmak milyen aknamunkát folytattak magában a forradalmi Franciaországban.⁹¹ Néha — a forradalmár álarcát öltve — még a jakobinusok vezető köreibbe, a dantonisták és hébertisták közé is befurakodtak. Amikor 1939-ben, a második világháború kitörésének előestéjén a Francia Kommunista Párt nemzeti összefogásra, Hitler elleni fellépésre és a fasiszták Franciaországban működő ötödik hadoszlopa ellen harcra hívta fel a nemzetet és a kormányt, s ennek jegyében ünnepelte meg a nagy francia forradalom kitörésének 150. évfordulóját, Mathiez e témakörben folytatott kutatásainak eredményeit is felhasználta annak igazolására, hogy a reakciós hatalmak már a polgári forradalom idején is milyen nagy mértékben vetették be láthatatlan hadoszlopaikat a francia nép ellen. Azt is kimutatták, hogy egyes feudális eredetű francia nagypolgári családokban a hazaáruló tevékenység az 1789-es forradalomtól kezdve a hitlerizmus időszakáig szinte apáról fiúra öröklődik.

A hébertisták 1794. márciusi új támadásával kapcsolatban Mathiez határozottan azon a véleményen van — és ennek igazolására néhány új adatot is idéz —, hogy Héberték csoportja felkelést készített elő a forradalmi kormány ellen. E kérdés vitája azonban ma sincs teljesen lezárva; vannak olyan

⁹¹ E kérdéssel foglalkozó fontosabb tanulmányai: *La Corruption parlementaire sous la Terreur*, Paris, é. n.; *La Conspiration de l'Étranger*. Paris, é. n.

vélemények, hogy egyes vérmes hébertisták megfontolatlan kijelentései és Saint-Just vádjelentésének az egyesített kormánybizottságok előtt elmondott szövege nem elegendő bizonyíték e kérdés eldöntésére. Ez érdekes, mivel az adatok és bizonyítékok tekintetében annyira szigorú Mathiez, részben saját kutatásai alapján is, igazolja, hogy a dantonista csoport ellen ugyancsak Saint-Just által összeállított amalgám (tehát igaz és koholt cselekményeket tartalmazó) vádirat legtöbb állítása megalapozott volt.

Mathiez álláspontja tehát az, hogy mind a »citrák«, mind pedig az »ult-rák« szétzúzása nemcsak politikai, hanem állambiztonsági szempontból is indokolt volt.

Mathiez műve a frakciók bukása után kialakult helyzetet, a jakobinus diktatúra hanyatlását és a thermidori ellenforradalom előkészületeit széles körűen és sokoldalúan mutatja be: a forradalom elburokratizálódását, a ventőse-i határozatok végrehajtásának végleges elakadását, a fleurusi győzelem hatását az ellentámadásra készülő nagyburzsoáziára csakúgy, mint a jakobinus kormányzat újabb intézkedésének elégtelenségét, a diktatúra vezető szerveiben korábban szilárd egység megbomlását és a forradalom további átfogó szociális—politikai programjának hiányát.

Az alapvető kérdésben azonban Mathiez ismét nem tud elég mélyre hatolni. Bár az általa közölt adatok alapján nemcsak lehetséges, de egyenesen kézenfekvő lenne, nem értékeli összefüggően azokat a törvényszerű társadalmi—politikai folyamatokat, amelyek nem csupán a burzsoázia minden rétegét állították szembe véglegesen a jakobinus diktatúrával, hanem a városi plebejus tömegeket és a parasztságot is elidegenítették a forradalmi kormánytól, és ezzel annak végzetes meggyengülését idézték elő. Éppen ezért nem is képes a jakobinus diktatúra bukásának okait megfelelően feltárni, a nagy francia forradalom történelmi jelentőségét pedig — mivel ez túlment pozitivistá reminiscenciákban fogant feladat-vállalásán — egyáltalán nem értékeli, történelmi tapasztalatait meg sem kísérli általánosítani.

Helyette a következőket írja:

»A háborúból és a háborús szenvedésekből született, az elveivel ellentétes terrorra épült köztársaság, csodálatos eredményei ellenére, csupán epizód volt. Az alap, amelyen épült, egyre szűkült, épp azok nem értették meg célkitűzéseit, akiknek javát akarta. A forradalmárok lángoló fanatizmusa és emberfeletti energiája kellett ahhoz, hogy elérhessék a külföld fölött aratott győzelmeket. A királyság és rabszolgaság húsz századát pár hónap alatt nem lehet nyomtalanul eltörölni. Még a legszigorúbb törvények sem képesek egy csapásra megváltoztatni az emberi természetet és a társadalom rendjét. Robespierre, Couthon és Saint-Just jól tudták ezt, ezért is akarták addig fenntartani a terrort, amíg megteremtik a polgári intézményeket, és megdöntik a gazdagok uralmát. Csak úgy győzhettek volna, ha a diktatúra kizárólag az ő kezükben van. Robespierre azonban hajthatatlan volt, és éppen akkor szakított a kormányzásban vele együttműködő képviselőtársaival, amikor azok eredményeket tettek neki. Ez az elhamarkodott lépés elegendő volt ahhoz, hogy a törvények légüres terében függő épület összeomljon. Intő példája ez az emberi akarat végességének a dolgok ellenállásával szemben.«¹⁰

E csüggeteg záróakkordok figyelmeztetnek arra, hogy a nagy tehetségű, haladó történettudós — megalkotva a nagy francia forradalom »pontos, vi-

¹⁰ A. Mathiez: A francia forradalom. Bp., 1957. 529—30.

57/104/

lágos és életteljes tablóját«, sőt ennél jóval többet — megérkezett a két világháború közötti polgári értelmiségi kétségektől nyomott világába.

Mathiez történetírói, politikai és emberi attitűdjében éppen azt értékeljük, ami képessé tette, hogy túllépjen az árnyékon, amelyet sajátjának vélt, pedig sokkal inkább osztályáé és filozófiájáé volt. Így válik szövetségesünké a tudományban, akinek kiváló teljesítményeiből, de egyes gyengéiből is tanulhatunk.

ЛАЙОШ СЭКЭИ

АЛЬБЕРТ МАТИЕ: ФРАНЦУЗСКАЯ РЕВОЛЮЦИЯ

Матие занимает особое место среди историографов французской революции XX в. Дальше развивая лучшие традиции ранней буржуазной историографии, он установил связь с нынешними самыми передовыми марксистскими исследователями истории французской революции. Его последователи буржуазного умонастроения не успели идти следом за ним до такой высоты.

В начале своей деятельности он связался с позитивизмом, но остался ему до конца верным только в одном отношении — в собирании и использовании невообразимо огромного количества исторических фактов. Однако двадцатипятилетняя подготовка, которая предшествовала созданию своего большого синтеза, постепенно помогла ему относиться к жгучим общественным и политическим вопросам революционной Франции более прогрессивно чем это позволяли его субъективные намерения. Его научные связи с Жоре оказали большое воздействие на его развитие: благодаря этому он мог выступать против шовинизма, и рабочее движение вошло в круг его интересов.

Матие никогда не стал марксистом. Однако отдельные учения исторического материализма воздействовали на него. С сочувствием относился к победоносной Октябрьской Социалистической революции.

Он ставил в центр своего творчества исследование деятельности и политики якобинцев. Дифференцированно изображает дипломатические ходы внешних и внутренних сил контрреволюции. Разоблачает и анализирует без иллюзии заложение линии Жиронда, последовательно представляющего интересы крупной буржуазии; постепенное приближение дантоновцев к предательству. Он следит за движением народных масс и их борьбой, хотя не всегда понимает и оценивает правильно значение социальных требований и борьбу беднейших слоёв общества; в первую очередь потому, что он оценивает каждый момент революции с точки зрения Робеспьера и его ближайшего окружения. Поэтому тускнет в его изображении роль левых якобинцев.

Он правильно считает якобинскую диктатуру высшим, исторически важнейшим этапом революции. Правильно отвечает на многие вопросы, тщательно анализируя происходящую в якобинском классовом союзе чрезвычайно сложную классовую борьбу и борьбу между различными слоями общества, при условиях незрелых капиталистических отношений. Однако без признаний и обличения объективных законов развития общества он не мог сделать конечный шаг. Марксистская историография в силу необходимости во многом пошла дальше концепции Матие (это естественно), но пошла дальше также и его анализом, в первую очередь что касается объяснения причин падения якобинской диктатуры. Несмотря на это, его результаты и недостатки являются очень поучительными для нас.

LAJOS SZÉKELY

ALBERT MATHIEZ: LA RÉVOLUTION FRANÇAISE

Albert Mathiez tient une place distinguée parmi les historiographes du XX^e siècle de la Grande Révolution Française. En développant les meilleures traditions de l'historiographie bourgeoise antérieure, il établit aussi des relations avec les experts marxistes les plus progressifs de nos jours. Ses suivants, professant des opinions bourgeoises, ne furent pas capables de le suivre à cette hauteur.

Au commencement de sa carrière il se rattacha au positivisme, et jusqu'au bout, il y resta fidèle sous un rapport, notamment dans la réunion et l'utilisation d'une quantité immense des données historiques. Cependant la préparation d'un quart de siècle qui précéda la publication de sa grande synthèse élargit par degrés les limites positivistes de son esprit, et le rendit souvent capable de toucher aux problèmes brûlants, de caractère social et politique, de la France révolutionnaire avec une progressivité bien au-dessus de ses propres desseins subjectifs. Les rapports scientifiques avec Jaurès eut une influence considérable sur son développement, et grâce à cette influence il eut la force de s'opposer au chauvinisme; en même temps sous l'influence de Jaurès le mouvement ouvrier porta son empreinte sur son horizon intellectuel.

Mathiez ne devint jamais marxiste. Toutefois, quelques enseignements du matérialisme historique exercèrent une influence sur lui. Il avait des sympathies pour la victorieuse Révolution Socialiste d'Octobre.

Mathiez met au centre de son oeuvre l'examen de l'activité et de la politique des Jacobins. Il trace un tableau différencié des manoeuvres des forces intérieures et extérieures de la contre-révolution, il donne une analyse révélatrice et sans illusions de la ligne de la Gironde en politique intérieure, représentant conséquemment les intérêts de la grande bourgeoisie, il montre le déplacement graduel des dantonistes jusqu'à la trahison. Il suit avec attention le mouvement et les luttes des masses populaires, quoiqu'il ne comprenne pas et n'apprécie pas toujours l'importance des revendications sociales et des luttes des couches sociales les plus pauvres, et cela en premier lieu parce qu'il apprécie tous les incidents de la révolution au point de vue de Robespierre et ses intimes. C'est pour cela que le rôle des Jacobins de gauche s'efface dans le tableau qu'il trace.

Il voit justement que l'étape la plus haute, la plus importante dans ses répercussions historiques, c'est la dictature des Jacobins. Dans nombre de questions il donne une réponse correcte par cela même qu'il analyse laborieusement les luttes de classe et de couches sociales extrêmement compliquées en raison des relations capitalistes pas tout à fait développées s'effectuant dans l'alliance de classe des Jacobins. Cependant, sans reconnaître et révéler les lois objectives du développement de la société humaine Mathiez ne fut pas à même de déduire les dernières conséquences. L'historiographie marxiste dépassa nécessairement sur plusieurs points non seulement la conception de Mathiez (ce qui va sans dire), mais ses analyses aussi, en premier lieu par la révélation différenciée des causes de la chute de la dictature jacobine. Malgré cela, les résultats et les défauts de Mathiez sont également d'un rare enseignement.

TARTALOM

<i>Gulya Károly</i> : Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések, 1918—1919-ben	3
<i>Székely Lajos</i> : Albert Mathiez: A francia forradalom	20